

skog+
landskap

Forskning fra Skog og landskap 8/09

LIVET MELLOM TRÆRNE

En beskrivelse av forholdet mellom
menneske og skog

Vegard Gundersen

Forskning fra Skog og landskap

«Forskning fra Skog og landskap» er en serie for publisering av originale vitenskapelige resultater innenfor Skog og landskaps faglige områder. Serien er åpen for relevante manuskripter, også fra forfattere som ikke er ansatt ved Norsk institutt for skog og landskap

Utgiver:

Norsk institutt for skog og landskap

Redaktør:

Bjørn Langerud

Dato:

Oktober 2009

Trykk:

07 Gruppen AS, 2009

Opplag:

1000

Bestilling:

Norsk institutt for skog og landskap

Postboks 115, 1431 Ås

Telefon: 64 94 80 00

Telefaks: 64 94 80 01

www.skogoglandskap.no

ISBN 978-82-311-0100-0

ISSN 1890-1662

Omslagsbilde:

Menneske i skogen eller skogen

i menneske? Fjellveien, Bergen.

Foto: Kari Bentsdal

Forskning fra Skog og landskap - 8/09

LIVET MELLOM TRÆRNE

En beskrivelse av forholdet mellom menneske og skog

Vegard Gundersen

FORORD

Rapporten henvender seg til alle som er opptatt av vern, skjøtsel og forvaltning av bynær skog. Det er i rapporten lagt vekt på å beskrive forholdet mellom et utvalg mennesker og deres forhold til skog. Kvalitativ forskningsmetodikk, her i form av dybdeintervjuer, er lite benyttet i skogforskningen. Både metodikk og resultater kan derfor virke fremmed i en naturvitenskaplig sammenheng. Dette er imidlertid velprøvd og akseptert metodikk, annerledes, men likevel på linje med annen, mer velkjent forskningsmetodikk. Denne type metodikk gir beskrivelser av skogens verdier for de som bor eller bruker skogområdet, og gjør det mulig å sortere verdiene og sette dem inn i en samlet samfunns- og skogfaglig ramme. Mange vil kjenne seg igjen i beskrivelsene, mens andre vil oppfatte mye av det som sies som fremmed. Meningen er å sette innledende fokus på viktige spørsmål og problemstillinger som kan studeres mer inngående og kvantifiseres ytterligere gjennom ordinære opinionsundersøkelser.

Arbeidet er finansiert av prosjektene: *Verdier i bynære skoger – taksonomi og saksstudier* (Urban forest values: Taxonomy and case-studies) og *Utprøving og tilpasning av planleggingsmetoder for friluftsliv i bynære skoger* (Testing and adapting recreational planning systems to urban woodlands) Norges Forskningsråd, henholdsvis Arealprogrammet og Miljø2015.

Takk til alle som på ulikt vis har bidratt til forskningsarbeidet. En spesiell stor takk til Lars Helge Frivold ved INA-UMB og redaktør for serien Bjørn Langerud for grundig gjennomgang av tidligere utkast av rapporten.

Lillehammer, oktober 2009

Vegard Gundersen, Lillehammer (vegard.gundersen@nina.no)

INNHold

Sammendrag	4
Summary	6
1. Innledning	9
2. Teori og Metode	10
2.1. Skogens verdi for friluftsliv	10
2.2. Intervjumetode	11
2.3. Intervjuguide	12
2.4. Studieområdene	14
2.5. Respondentene	14
3. Resultater	15
3.1. Skog og helse	15
3.1.1. Nærmiljø	15
3.1.2. Tilgjengelighet	16
3.1.3. Skogsmiljø	17
3.1.4. Friluftsliv og livskvalitet	18
3.1.5. Friluftsliv og fysisk aktivitet	19
3.2. Begrensende faktorer for bruk	20
3.2.1. Skognæringen	20
3.2.2. Byutvikling	22
3.2.3. Sikkerhet	22
3.2.4. Andre brukere	24
3.3. Forvaltning	25
3.3.1. Tilrettelegging	25
3.3.2. Vern	26
3.3.3. Allemannsrett	27
3.4. Lokale forhold	28
3.4.1. Tilhørighet	28
3.4.2. Engasjement	28
3.4.3. Symbolikk	29
3.4.4. Møteplass	30
3.5. Holdninger	30
3.6. Viktige sosiale grupper	31
4. Diskusjon og Konklusjon	32
4.1. Brukerne har sterke bånd til skogen	32
4.2. Sikkerhet er viktig for mange	33
4.3. Andre brukere til besvær	34
4.4. Tilrettelegging, ja takk, men ikke for mye... ..	35
4.5. Ryddige skoger er best likt	35
4.6. Involver brukerne i planleggingen!	36
5. Litteratur	37

SAMMENDRAG

Gundersen, V. 2009. Livet mellom trærne. En beskrivelse av forholdet mellom menneske og skog. Forskning fra Skog og landskap. 08/09: 1-38.

Bærekraftig skogbruk har lenge stått sentralt i skogforvaltningen, og omfatter langsiktig utnyttelse av alle skogressurser uten at man forringer ressursen for fremtidige generasjoner. Det er nedfelt i lovverk og offentlig skogpolitikk at folks friluftsliv og bruk av skogen i fritiden er en viktig del av skogens ressurser, som kollektive verdier eller som grunnlag for næringsutvikling. Dette blir ofte benevnt med sosiale verdier, og er en type verdi som griper inn i viktige samfunnsproblemer knyttet til folks helse, trivsel og livskvalitet. Direkte og indirekte verdier av friluftsliv har imidlertid vært et forskningstema i Norge siden 1960–70-tallet, og ulike metoder har vært brukt for å kunne inkludere sosiale verdier i skogforvaltningen. Kvantitative spørreundersøkelser har vært vanligste forskningsmetode, og kunnskap fra slik forskning har vært viktig for å tilpasse skogbruken til folks ønsker og behov i mye brukte skoger. Denne rapporten har som formål å gi en mer detaljert beskrivelse av det sammensatte forholdet mellom menneske og skog, enn det de klassiske spørreundersøkelsene er i stand til å gi. De som intervjues og det som sies i situasjonen danner utgangspunktet for en strukturert analyse der utsagnene sorteres tematisk. Selv om materialet ikke er stort nok til å kunne være representativt for befolkningen i Oslo, er målet at beskrivelsen skal kunne få frem et spekter av verdier i forholdet mellom menneske og skog, og som tidligere i liten grad har vært fremme i forskning, forvaltning og media.

Ideelt sett kan avgjørelser i forvaltningen inkludere alle interessenter i en demokratisk prosess basert på debatt og engasjement. Dette kan i praksis bli gjennomført for utearealer i borettslag og lignende, men er ikke en hensiktsmessig arbeidsform for større skogarealer. I stedet kan intervjuundersøkelser fremskaffe nyttig informasjon om hvilke meninger og verdier som faktisk finnes blant brukerne. Rapporten presenterer resultater fra intervjuer av 47 tilfeldig forbipasserende personer i skogen. Intervjuene ble utført i tre studieområder som er ment å dekke opp en gradient fra de mest sentralt kommunalt eide urbane skogene i Oslo kommune til et privateid landlig skogområde beliggende i Eidsvoll kommune.

Resultatene viser at:

- Skogarealene ble først og fremst verdsatt for muligheten til å trekke seg tilbake fra en stressende hverdag. Folk er opptatt av både følelsesmessige, visuelle og fysiske sider ved skogene.
- Fysisk aktivitet er ofte en grunnleggende del av hvorfor respondentene besøker skogen, men følelsen av mentalt velvære når det gjelder det å slappe av og redusere stress, ser likevel ut til å være underliggende hovedårsak for skogbesøket.
- Skogene og bestemte steder i skogen gir ofte de besøkende en følelse av personlig tilhørighet og en form for eierskap, og skogene som et felles referansegrunnlag gir for mange besøkende en følelse av identitet og tilhørighet i lokalsamfunnet.
- Individuer eller grupper av individer har ofte sterke følelsesmessige bånd til bestemte steder i skogen, som deres egne steder, og slike plasser gis mening gjennom beretninger de besøkende forteller fra tidligere opplevelse og erfaringer.
- Mange er bekymret for nedbygging av naturarealer. De fleste har også erfaring med at områder de kjente til og var glad i, er blitt nedbygd.
- Mange ønsker seg godt tilrettelagte turområder, men tilretteleggingen skal ikke være for fremtredende eller endre det eksisterende miljøet i vesentlig grad. Gode gangveger, tydelige stier og enkel informasjon ble av mange fremhevet som viktig. En gruppe besøkende søker seg ut i mer villmarkspregede områder, og mange ønsker å bruke slike områder oftere.
- Folk er ikke så opptatt av hvem som eier skogen, og tar det for gitt at bruk av naturen er gratis.
- Det ble av mange uttrykt bekymring for den oppvoksende generasjons manglende kontakt med skog og natur.
- Nærnaturområdene betyr mye, og nesten alle påpekte verdien av å kunne gå hjemmefra. Mer fjerntliggende områder besøkes i mer spesielle tilfeller.
- En del kvinner og noen eldre menn føler seg utrygge i skogen på visse steder og til visse tider, og dette påvirker når, hvor og hvordan de bruker skogene.

- Folks syn på skog er i stor grad styrt av trender i samfunnet, og særlig fremtredende er dette i forhold til sentrale miljøspørsmål.
- Skogen i nærmiljøet gir for mange voksne assosiasjoner til en mer landlig oppvekst, og representerer en erstatning for godt kjente områder i «hjembygda».
- Skog og natur i nærmiljøet representerer «hot-spots» for kollektive sosiale verdier, og er en viktig del av det folk oppfatter som bærekraftig skogbruk.
- Bruk av skogen er med på «å bygge» gode og ansvarsfulle holdninger til natur blant innbyggere, og mange mente dette er spesielt viktig for den oppvoksende generasjon.
- De aller fleste er fornøyd med tilstanden i skogene og de fleste ønsker få endringer i tilrettelegging og forvaltning av områdene.
- Hogst, og særlig flatehogst, ble av de fleste ansett for å være et drastisk og uønsket tiltak, men det var samtidig stor forståelse for skogbruket som næring.

Rapporten viser hvor viktig skogene i nærmiljøet er for brukerne og som strekker seg langt utover den rene observerbare fysiske bruken. Skogen er for mange en viktig og naturlig del av hverdagslivet, og det livet man lever utenfor skogen tar man med seg inn i skogen, og det man opplever i skogen tar man med seg tilbake. Denne tosidigheten gjør at klassisk forskningstilnærming, studier av atferd og preferanser for skog, har mistet mange viktige dimensjoner for folks bruk av skog. Skogforvaltningen kan i større grad ta inn over seg de store verdiene som er forbundet med folks bruk av bynær natur, og god forvaltning og planlegging av områdene vil ha store samfunnsmessige ringvirkninger. Det kan på bakgrunn av undersøkelsen utledes noen forvaltningsmessige implikasjoner. Det viktigste resultatet er at brukerne av skogene er som folk flest, og representerer et stort spekter og mangfold i forhold knyttet til motivasjon for bruk, preferanser for miljø og aktiviteter. Studiet oppsummerer to spesielt viktige forhold i mye besøkte skoger:

1. Planlegging og forvaltning må arealdifferensieres sterkere med hensyn på faktorer som tilrettelegging, skjøtsel og vern. Man kan ikke ha alt overalt.
2. Planlegging og forvaltning må i sterkere grad forankres lokalt, i den kunnskapen som lokale forvaltere, brukere og ressurspersoner har om stedet. Se stedet som det unike stedet det er.

Nøkkelord: Bærekraftig skogbruk, bynære skoger, friluftsliv, livskvalitet, fritid, helse, trivsel, sikkerhet, sosial læring, stedsidentitet, brukskonflikter, skogforvaltning

SUMMARY

In Norway, almost 80 % of the population lives in urban areas, making urban forests the most visited forests in the country. The multitude and complexity of values assigned to urban forests create management challenges, especially from an humanistic point of view. *Demand* values, *instrumental* values and *constitutive* values are general categories that also apply to urban woodlands. Demand values are utilitarian values appreciated for their own sake; while instrumental values are means to obtain other values. Constitutive values are genuine non-utility values contributing to our *deep felt self understanding*, like ethical, cultural – identity and religious – spiritual values.

This report stresses the importance of all types of values for forest visitors. In-depth interviewed of 47 passing persons were carried out at nine locations in the three study areas Østensjøvannet, Østmarka and Styrimarka. A main result is that forest visitors value forests as a complete unit, embracing all three categories of values. People's attachment to forest could be described as a relationship where forest places, as a part of their daily life and way of living, also includes an understanding of them selves and their belonging in the world. Although utilitarian values are important for the user, the owner, for the public and industry, constitutive values catch the real connection between individuals and forest places. Even if manipulations of specific forest elements are important in forest management, we cannot ignore the holistic bonds between people and forests. Here are some key results from the study:

- The respondent's emotional bonds to the forest are strong, and the forest was valued for the refuge they provide from everyday life.
- The main reason for visiting urban forests was physical exercise. However, most often the respondents emphasised mental and emotional rather than the physical benefits.
- Many respondents have special forest places they visit repeatedly, and develop a personal feeling of ownership towards the same places. These places are important, also through conversation with other visitors which makes a feeling of identity in the local community.
- Based on own experience most respondents express concerns about the destruction of forest element by building for development.
- The respondents prefer moderately developed facilities and infrastructure in the urban forests. However, the respondents also represent users that appreciate wilderness areas and those that prefer walking along paved roads.
- Most respondents do not know the ownership of the forest. This seems unimportant as long as free public access is achieved and forest management do not conflict with their use.
- The adult respondents are concern about young people preferring other activities than to use nature.
- Most respondents appreciate the opportunity to walk directly from home. More remote areas were visited occasionally.
- The majority of women and some older men express some lack of safety comfort visiting forests alone.
- Publics views of trees and woodlands reflected general social trends and many respondents express concerns about environmental change.
- Many of the respondents have nature and recreation experiences from the rural parts of Norway, and they translate their tradition into an urban context.
- Some respondents want children to learn about and have contact with nature in order to obtain respect for nature.
- Most of the respondents want to conserve today's environmental and management status of forests.
- Logging, and particularly clear-cutting, gives many negative feelings, but most respondents accepted the economical impact on forestry sector.

Two main management advices can be derived from the key results:

1. Planning and management of urban woodlands has to include environmental categories along the recreation opportunity spectrum, from urban well developed recreational areas to more wilderness and remote ones.

2. Introduce a more area specific planning and management of urban woodlands by using all local knowledge and resources to make each forest a special place.

Key words: Sustainable forestry, urban forests, outdoor life, life quality, leisure, health, well-being, safety, social learning, place identity, user conflicts, forest management

1. INNLEDNING

Spesielle verdier knyttet til arealer nær byer og tettsteder er sjelden tallfestet og sjelden integrert i økonomiske og samfunnsmessige analyser. Innsikt i individuelle og sosiale fellesverdier er helt avgjørende for å kunne forvalte og skjøtte bynære områder på en tilfredsstillende måte for de ulike interessenter. Skog er den vanligste naturtypen rundt byer og tettsteder i Norge. Skjøtsel og forvaltning av slike arealer bør derfor være basert på naturlige forutsetninger og befolkningens behov. Skogens økonomiske verdi, knyttet til tømmerproduksjon, har stor betydning for grunneieren, men hensikten med å bruke naturen varierer mye mellom brukerne, og for få til en god forvaltning i et totalt brukerperspektiv må forvaltningen være fleksibel og tilpasse seg ulike interesser og verdier.

Det er gjennomført mye forskning relatert til friluftsliv og landskapsopplevelse i by- og tettstednære skoger i Norge og Norden for øvrig. Oppsummeringer finnes blant annet hos Aasetre (1992), Gundersen (2004), Tyrväinen m.fl. (2005), Karjalainen (2006), Gundersen & Frivold (2008) og Frivold & Gundersen (2009). Forskingen har undersøkt motivasjoner for å bedrive friluftsliv, friluftsfolks atferd og bruk, og folks preferanser for skogstrukturer. Oslomarka ble tidlig gjenstand for omfattende forskning og utredning knyttet til de verdier områdene har for byens innbyggere. Haakenstad (1972) sin studie av folks holdninger og preferanser til skog i Oslomarka står i dag som en klassiker innen preferanseforskningen og arbeidet refereres ofte til i både nasjonal og internasjonal sammenheng. Haakenstad (1972, 1975) sine arbeider viser hvordan folk vurderte datidens hogst- og driftsmetoder i skogbruken og hvilke holdninger befolkningen hadde til skog og skogbruk mer generelt. Senere er det gjennomført omfattende forskning knyttet til friluftsliv i Oslomarka, og oversikt over resultatene er tidligere tatt inn i litteraturstudier (Aasetre 1992, Gundersen & Frivold 2008, Frivold & Gundersen 2009). Resultatene fra preferanseforskningen viser at folk ideelt sett ønsker å gå tur i en skog som er ganske åpen med god sikt og skjul, som inneholder store trær av forskjellige treslag og som viser få spor etter skogbruksaktivitet. Folk ønsker seg ikke store hogstflater med godt synlig hogstavfall og hjulspor. Dette er et resultat som senere er bekreftet av de vel 60 preferanseundersøkelsene som er gjennomført i Norden, og studiene viser også at slike preferanser er relativt stabile over tid (Frivold & Gundersen 2009). Folk har stort sett det samme synet på

skogen i dag som på 1970-tallet, med unntak av at man i dag ser noe mer positivt på død ved og vindfall og på lukkede hogster. Undersøkelsene viser også at folk som arbeider med eller kjenner godt til skogbruk, ofte er mer positive til intensivt skogbruk enn den øvrige befolkning. På samme måte er det vist i en del studier at folk som er medlem av naturvernorganisasjoner eller arbeider med naturvern er mer negative til intensive skogbrukstiltak enn den øvrige befolkningen. Alle disse forskningsarbeidene har gitt oss verdifull og nyttig informasjon om folks bruk og opplevelse av skog, og de har vært viktige for å utforme retningslinjer innenfor det som kan betegnes som et flersidig eller bærekraftig skogbruk.

En trend siden Rio-konvensjonen i 1992 er at skogforvaltning har dreid seg mye om bevaring av biologisk mangfold i skog, mens derimot verdier knyttet til friluftsliv eller landskapsopplevelse har blitt tilsvarende nedtonet (Gundersen 2005). Begrepet bærekraftighet betinger balansert og langsiktig utnyttelse av alle verdier knyttet til skog og skogarealene. Friluftsliv og landskapsopplevelse er av stor viktighet for innbyggerne, og er med på å styrke viktige samfunnsverdier knyttet til helse, livskvalitet og «gode» holdninger til natur (Bengtson 1993, Xu & Bengtson 1997, Henwood & Pidgeon 2001, Kalof & Satterfield 2005). Det er derfor helt nødvendig med kunnskap om det forholdet både besøkende og betraktere av skogene har, for på en bedre måte kunne ta vare på og utvikle skoger for fremtidens generasjoner. Det er også nyttig for skogforvaltningen å vite noe om befolkningens verdier for på en bedre måte kunne forebygge eller håndtere konflikter som måtte oppstå på skogarealene, og da spesielt by- og tettstednære skoger. Bynære skoger står i en særstilling når det gjelder besøksintensitet. Et dekar bynær skog har i gjennomsnitt 200 ganger høyere sannsynlighet for å bli besøkt enn et tilsvarende areal i mer landlige områder (Gundersen m.fl. 2005, 2006). I tillegg finnes det utfartsområder med landlig beliggenhet som har høye besøks-tall i helger og ferier.

Skogeierene og apparatet rundt skogforvaltningen er de viktigste aktørene for å få til en god lokalt forankret forvaltning. Kunnskap om folks meninger, deres bruk og opplevelse, er helt avgjørende for å lede forvaltningen inn på et fremtidsrettet spor. I stedet for at forvaltningen bærer et preg av utelukkende «vedlikehold» av eksisterende skoger kan man med mer detaljert kunnskap i større grad utvikle en dynamisk, kreativ og mangfoldig forvaltning av de bynære skogene. I tillegg er det ofte slik at

brukerne ofte føler at de har liten innflytelse på de tiltak og endringer som skjer i nærområdene, noe som kan medføre misnøye eller konflikter i forhold til de som gjennomfører handlingene. Det har vist seg gjennom andre studier at skogen har større betydning i lokalsamfunn enn de fleste av oss er klar over, og den spiller en rolle i de fleste menneskers liv, enten skogen representerer areal for aktiviteter eller som objekt for en dypere relasjon mellom menneske og skog (Macnaghten & Urry 1998, O'Brien 2003, 2004). Denne rapporten er derfor ment å kunne bidra med kunnskap om forholdet mellom menneske og skog av nytte for myndigheter, grunneiere, skogforvaltere og andre som har interesse for skog og skogbruk.

Formålet med dette studiet er å utforske, beskrive og skaffe til veie større kunnskap og forståelse for de verdiene befolkningen, individuelt og kollektivt, tillegger mye besøkte skoger, samt å peke på noen mulige årsakssammenhenger mellom de observerte verdiene og samfunnstrender.

2. TEORI OG METODE

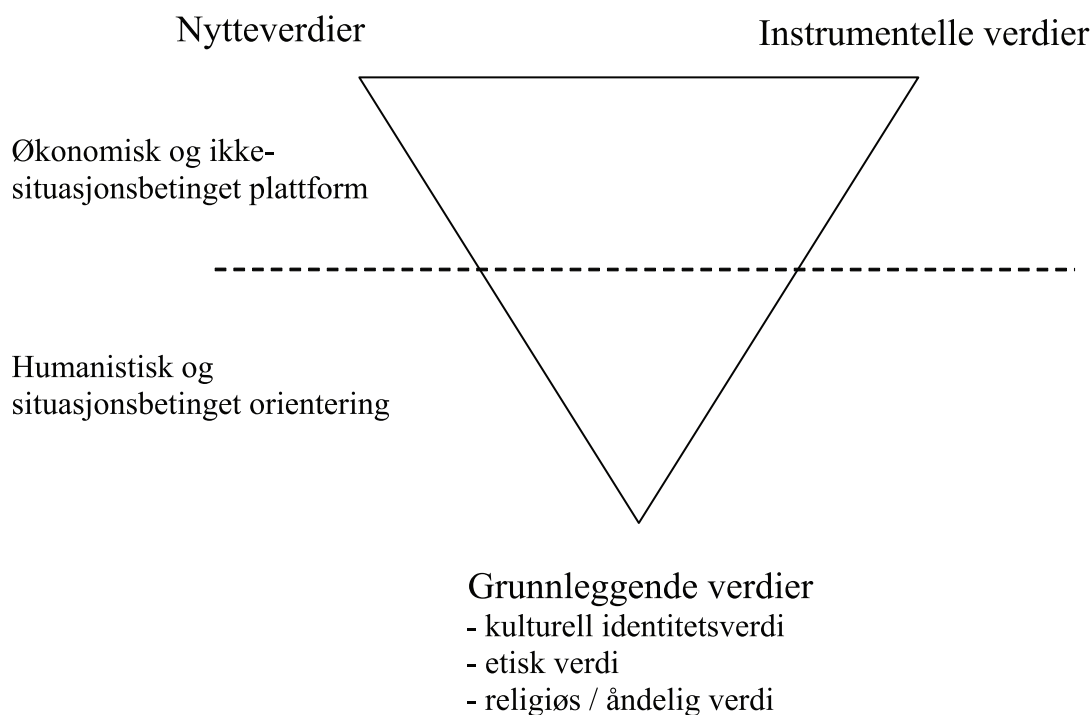
2.1. Skogens verdi for friluftsliv

Verdier påvirker folks handlinger og atferd og kan i vid forstand relateres til alle sider ved livet. I denne rapporten er verdikonseptet gitt en langsiktig betydning, og er forankret i følelsesmessige forhold og i de argumentene folk frembringer i dagliglivet gjennom samtaler og diskusjoner. Dette er en litt annen vinkling enn det vi vanligvis legger i verdibegrepet. Når de fleste hører ordet verdi tenker man på noe man kan veie i kroner og øre eller ved andre tallbaserte målemetoder. Individuelle eller kollektive verdier er konstruerte i samfunnet mellom grupper av mennesker, institusjoner og mellom individer. Verdier har betydning for og influerer våre holdninger og atferd, og virker inn på vår opplevelse og samvirkning med omverdenen. En bredere diskusjon og definisjon av verdier av relevans for mye besøkte skoger i Norge er gitt av Gundersen & Aasetre (2009). Det er et paradoks at befolkningens følelses- og opplevelsesmessige verdier er av de vanskeligste å definere og inkludere i en tradisjonell forsknings- og forvaltningstradisjon, samtidig med at de blir viktigere i en stadig mer urbanisert, kommersialisert og globalisert verden (Aasetre & Gundersen 2007).

Folks verdier i skog må settes inn i en lokal, kulturell og historisk sammenheng som har avgjørende

betydning for hvilke syn folk har på skogen og på det forholdet de har til «sin» skog. En erkjennelse av at de lokale forholdene er viktige og at erfaring og kunnskap om de lokale forholdene er viktige, medfører at også forskningen må ta utgangspunkt i at de lokale brukerne får anledning til å beskrive sin virkelighet i egne ord og å fremlegge relativt fritt hva som er viktig for dem og for lokalsamfunnet de lever i. I stedet for spørreskjema og opinionsundersøkelser, som er den vanligste metoden for å beskrive befolkningens krav og ønsker for skog, bygger denne rapporten på intervjuer av besøkende til skogen, der de besøkende relativt fritt får uttrykke sine meninger, holdninger og opplevelse.

Det viste seg gjennom samtaler med respondene at de ofte nevner verdier som allerede ofte er inkludert i forvaltning og forskning. Dette er verdier som kan knyttes til en direkte nytte for eier eller bruker, eller verdier som kan være et instrument for å oppnå direkte nytte (figur 1). Til denne type verdi kan det relativt lett påsettes en merkelapp som kan implementeres i en forvaltningsprosess, og som har klare likhetstrekk til funksjonslæren (Frivold 1991). Det å ta hensyn til skogens ulike funksjoner ved hogst og andre skogbrukstiltak er innarbeidet i skogbruket gjennom blant annet Levende Skog sertifiseringen. Skogens nytteverdier og instrumentelle verdier er detaljert beskrevet i mange forskningsarbeider fra Oslomarka (Gundersen 2004, Frivold & Gundersen 2009). Men i tillegg til dette nevner respondentene ofte verdier som på ulikt vis er helt spesielle, på bakgrunn av den kunnskapen og den overbevisningen respondenten har. Dette kan benevnes som grunnleggende verdier, og er i all hovedsak verdier som kan forankres i et følelsesmessig, etisk eller religiøst fundament. Denne type verdi er vanlig forekommende og viktig i forholdet mellom menneske og natur, og leseren vil i løpet av rapporten kunne finne mange eksempler på grunnleggende verdier. Grunnleggende verdier kan også ofte være sterkt situasjonsbetinget, og kunnskap fra et sted kan vanskelig overføres til andre steder. Derfor kan grunnleggende verdier være spesielt viktige for brukerne, men det vil være vanskelig å utarbeide standardiserte prosedyrer for å implementere slike verdier i praktisk planlegging og forvaltning. Vi har her med å gjøre en type verdi som er ekstremt utbredt, men som er vanskelig å gjøre operasjonell.

Figur 1. En verditaksonomi som tar mål av seg å beskrive et komplett bilde av verdier knyttet til skog (Gundersen & Aasetre 2009). Det er lang tradisjon i skogsektoren for å inkludere nytteverdier og instrumentelle verdier i forskning og forvaltning, mens de mer grunnleggende verdiene ofte opptrer som «taus kunnskap» under paraplyen av at de er subjektive eller individuelle. Denne rapporten inkluderer alle typer verdier på basis av det respondentene forteller om hvilke holdninger, opplevelse og meninger de har til skogen.

Det er ingen overdrivelse å si at grunnleggende verdier har vært oversett innen forskning og forvaltning i spennet mellom friluftsliv og næringsrettet skogbruk (Aasetre & Gundersen 2008). I stedet har forskningen gitt innspill til å beskrive befolkningens generelle trekk av holdninger, bruk og preferanser for skog, og iverksatt forvaltningstiltak som ivaretar disse generelle trekkene. Slike nytteverdier eller instrumentelle verdier opererer på en generell og abstrakt kunnskapsplattform. Problemet kan da bli at en generell innfallsvinkel til planlegging og forvaltning blir for generell (slik som at alle gamle granskoger er godt likt). Mange vil ikke kjenne seg igjen i denne påstanden, fordi de har helt andre motivasjoner for å gå på tur. Som erstatning for å vurdere om et bestemt sted i skogen passer godt eller dårlig med folks generelle preferanser, kan man se stedet som det stedet det er og hva det representerer for de som bruker eller betrakter stedet (Gundersen & Aasetre 2009). Vurderinger som bygger på kunnskap fra preferanseforskningen om at store og gamle trær er godt likt, trenger ikke å være gyldig på et bestemt sted. Det har mange ganger vist seg at elementer eller miljøer som tilsynelatende er ordinære eller stygge eller oversette i for-

hold til friluftslivets ønsker og preferanser, nettopp innehar viktige verdier for de besøkende.

2.2. Intervjumetode

Dybdeintervjuer av besøkende gir mulighet for innsikt i meninger og forståelse av skog og naturarealer i vedkommendes liv (Ryen 2002), og personlige intervjuer kan frembringe forhold som ellers ikke ville ha blitt avdekket med tradisjonelle spørreskjema (Flick 1998). Den direkte ordvekslingen og annen kontakt mellom intervjuer og den som blir intervjuet gir mulighet til å fokusere på motivene bak svarene. Derfor ble det i dette studiet på forhånd listet opp spørsmål som man var interessert i å få mer kunnskap om i prosjektet. Det var dog viktigere å la samtalen flyte ganske fritt, enn å følge spørsmålene systematisk. I de tilfeller det arter seg som en forhørssituasjon mellom intervjuer og respondent har man i liten grad mulighet til å etablere den tillitten som jo er helt avgjørende for å få respondenten til å snakke fritt om temaet. Derfor ble ikke alle spørsmålene stilt til hver respondent. Respondenten fikk mulighet til å uttrykke og utdype

sine meninger på egne premisser og med sine egne ord. Det viste seg at når målet var å la samtale utvikle seg så fritt som mulig, var det en tendens til at det ble en del avsporinger til temaer som respondenten var opptatt av, men som ikke hadde direkte relevans for prosjektet. Egentlig danner alle nedtegnelser av intervjuene situasjonsbeskrivelsen i prosjektet. Hundrevis av sider med nedtegnelser ville dog ha gitt en helt uinteressant publikasjon. Så man må på en eller annen måte forenkle og klassifisere materialet fra kvalitativ forskning.

Det er mange ulike forskningsmetoder for å analysere svarene man har fått fra en intervjuundersøkelse. Det ble valgt å gjøre en enkel tematisk analyse for å undersøke de overordna temaene gitt av respondentene. I stedet for å begynne de tematiske analysene med hypoteser og et sett kategorier, ble heller temaene dannet fra dataene. Programvaren Atlas10 ble brukt til å strukturere datamaterialet. En gjennomlesning av dataene ga altså grunnlag for å dele opp samtale i tematiske kategorier felles for respondentene. All tekst ble fordelt i temaer, men en del av samtale hadde likevel ikke direkte relevans til temaene eller spørsmålene. Til en viss grad fulgte temaene oppsettet i intervjuguiden, og årsaken til dette var at studiet var bredt anlagt for å dekke aktuelle tema. Sett i ettertid burde ikke spørsmålene vært helt forhåndsdelte inn i temaer, men heller vært, slik som den fungerte, en huskeliste for aktuelle spørsmål når man sto fast som intervjuer. Kategoriene ble analysert ved å telle antall respondenter med tilsvarende uttalelser, og sammenlignet med andre respondenters uttalelser. Likhetsstrekk og ulikheter mellom respondentene var like viktig å få frem. Konklusjoner er basert på fellestrekkene, enten ved at de var gjengitt av mange (høy frekvens), eller var helt spesielle temaer, eksempler og bekræftelser som ble nevnt av bare noen respondenter, men som kan være avgjørende for å få større innsikt fra studien (Ryen 2002, Silverman 2006). Temaene danner derfor de overordnede strukturene for hvordan respondentene forholdt seg til skog og trær i sitt nærmiljø. Det ble benyttet Olympus Voice Receiver 50 DS for opptak av intervjuene med tilhørende fotpedal for ordrett nedskrivning av intervjuene.

2.3. Intervjuguide

De fem overordnede forskningstemaene er dermed fremkommet fra den tematiske analysen beskrevet over. Temaene danner således rammen for hvordan teksten fremstilles, men er likevel integrert i hverandre på ulikt vis. Det er ikke mulig og heller ikke ønskelig å behandle et tema isolert fra de andre temaene. Intervjuguiden (tabell 1) var som det står en guide og den enkelte respondent vektla selv de momentene vedkommende syntes var viktig (Ryen 2002, Silverman 2006). Følgende momenter ble inkludert i oversikten, men i løpet av samtalen kunne spørsmålene fordele seg mellom de ulike temaene.

- *Skogene og livskvalitet* inkluderer skogene og bruken av disse med faktorer som eierskap, aktiviteter, det sosiale aspekt, grad av tilrettelegging, eiendomspriser, næringsaktivitet, og mer personlige forhold knyttet til tanker, følelser, stemninger, minner og assosiasjoner, erfaringer og opplevelser, fysisk betydning, helseaspektet, engasjement og kreativitet.
- *Konflikter og uklare arealer i skogen* inkluderer konflikter, rollefordeling, ansvar, forbud, påbud, informasjon, skjøtsel, vern, tilrettelegging, udefinerte områder.
- *Forvaltning og grad av tilrettelegging* inkluderer avstand til skog, fysiske barrierer, frykt, sikkerhet, rettigheter, velkommenhet, følelsesmessige barrierer, eksklusivitet, arealtilgang.
- *Stedsfølelse og lokalsamfunn* inkluderer faktorer som favorittsteder, stedsidentitet, vaner, lokalkunnskap, sosiale møtesteder, gjenkjennelse.
- *Kunnskap og lære fra hverandre* inkluderer deltagelse, diskusjonsgrupper, dugnad, velforening, holdninger, partnerskap, interesseorganisasjoner.

Tabell 1. Intervjuguide som omfatter de fem temaene og sentrale spørsmål

Sentrale spørsmål	
Temaer	Kort resymé
<p>Konflikter og uklare arealer i skogen</p>	<p>Dette temaet var rettet mot eierskap og også hvilke hovedtrusler skogene var utsatt for. Det ble uttrykt misnøye med stadig mer anti-sosial atferd i skogene, og også knyttet til sikkerhet for barn og kvinner.</p>
<p>Forvaltning og grad av tilrettelegging</p>	<p>Det var stor enighet om at det var nødvendig med en eller annen form for forvaltning slik at skogene kan bli mer attraktive, ønske besøkende velkommen og at de besøkende kan føle seg trygge. Preferanser for vill og stelt skog ble diskutert i forhold til folk opplevelsesverdier, og om de opplevde at skogene var godt skjøttet eller om de opplevde arealene som ustelte. Skogene ble av mange assosiert som viktige områder for deres livskvalitet, og det ble påpekt av flere at det var viktig at det var en gratis aktivitet som man hadde fri tilgang til.</p>
<p>Stedsfølelse og lokalsamfunn</p>	<p>Dette temaet ble ikke bare relatert til folks følelse av personlig stedstilhørighet, men også deres identitet som en del av et lokalsamfunn. Folks tilhørighet til steder de til stadighet besøkte, også i helgene og feriedager, var spesielt viktige fordi de hadde sterke følelsesmessige bånd til stedene.</p>
<p>Kunnskap og lære fra hverandre</p>	<p>Informasjon og kunnskap var blant mange sett på som et sentralt punkt. Dette temaet var særlig relatert til persepsjon og kontakt med naturen, og mange foreldre var bekymret for at barna ikke hadde nok kontakt med skog og natur.</p>

Er det noen forstyrrelser?
Hva mener du er hovedtrusselen mot skogene?
Hvilke trusler mener du finnes i skogene?
Føler du noen konflikter i din bruk av skogen?
Føler du noen konflikter i din opplevelse av skogen?
Finnes det noen uklare forhold som du opplever ved bruk av skogen?
Har det noen betydning for deg hvem som eier skogene?

Hva er det som er bra med skogen for ditt liv?
Kan du peke på de viktigste forholdene skogen gir for deg?
Hva skal til for at en skog skal være god å bruke for deg?
Hva skal til for et en skog skal gi gode opplevelser for deg?
I hvilken grad ønsker du tilrettelegging i skogen?
Er det noen tiltak i skogen du ønsker at det skal være mer av?
Er det noen tiltak i skogen du ikke ønsker?
Synes du skogene skal stelles eller overlates til egen utvikling?
Tar du avstikker på små stier ut i mer urørte og stille skogområder?
Vet du hvem som eier skogen du pleier å bruke?
Har det noen betydning for deg hvem som eier skogen?
Mener du at eiere av skogen tar godt vare på den i forhold til dine og lokalmiljøets behov?

Bor du her i nærheten?
Hva betyr nærmiljøet for deg der du bor?
Har du noen steder i skogen du liker å komme tilbake til?
Hvorfor ønsker du å komme tilbake til de samme stedene?
Er det mange andre som besøker dine spesielle steder?

Kjenner du til at noen har engasjert seg i nærmiljøet for å ta vare på skogene der?
På hvilken måte mener du at folk kan bli mer glad i skogene og ta bedre vare på dem?
Mener du at barn har gode muligheter for å bruke skogen?
I hvilken grad mener du barna bruker skogen i dag?
Kan du sammenligne barnas bruk av skog med andre inne-ute aktiviteter, hva er forskjellen?
Hva mener du skal til for at skogene skal bli mer brukt av barn?
Skolen bruker skogen en del, mener du at barna er for mye ute i skogen eller for lite ute i skogen?

2.4. Studieområdene

Studieområdene er valgt for å dekke opp en gradient fra skog beliggende inne i Oslo by (Østensjøvannet), via skog i Oslos randsone (Østmarka) til en skog i landkommunen Eidsvoll (Styrimarka).

Østensjøvannet er et natur- og kulturområde som ligger inne i byen, omkranset av villabebyggelse, rekkehus og blokker på alle kanter. Studieområdet eies dels av Oslo kommune og dels av individuelle personer og foretak. For inngående beskrivelse av områdets natur og bruk i friluftssammenheng vises til Gundersen & Bentdal (2008). Totalt sett bor det omlag 30. 000 mennesker innenfor gåavstand til området (5 km). Østensjøvannet ble fredet som våtmarksområde i 1992. Dette naturreservatet er kjernen i studieområdet. Sammen med tilgrensende park- og skogarealer, jorder og gårder utgjør dette Østensjøområdet miljøpark, som ble opprettet av Oslo kommune i 2002. Det er en gangveg rundt vannet på ca. 4 kilometer, med tilhørende forgreininger og tilknytningspunkt ut i bebyggelse hele vegen rundt vannet. Tilretteleggingen er stor, med blant annet brede gang- og sykkelveger, benker,

lekeplass, foringsplass, brygger og informasjon. Området har god forbindelse til de større sammenhengende skogområdene i Østmarka.

Østmarka er et stort skogområde som starter 2–3 kilometer øst for Østensjøvannet og strekker seg vidt over mot Øyeren i øst og Enebakk i sør. Østmarka grenser i vest og nord for en stor del mot bymessig bebyggelse. Landskapet er variert og er dominert av nord-sør-gående åsrygger, med langsgående vann og vassdrag. De nærmest beliggende skoger til bebyggelsen eies hovedsaklig av Oslo kommune og er barskogdominert med furuskog på åsene og granskog i lier og dalsøkk. Østmarka inneholder en rekke vann og vassdrag. Noen av dem ligger nært opp til byen og brukes mye til rekreasjon, for eksempel Lutvann og Nøkklevann. Det er et nettverk av skogsbilveger og stier i området, men vegene er ikke dominerende og strekker seg heller ikke helt inn til de indre deler av marka. Det er enkelte serveringsteder, som på Rustadsaga, Mariholtet og Vangen. Intervjuene ble gjennomført nær markagrensa ved Nøkklevann og Rustadsaga.

Styrimarka er beliggende på østsiden av elva Vorma ved grenda Styri, tre kilometer sør for tettstedet Sundet i Eidsvoll kommune. Området grenser til villabebyggelse, innmark og gårdseiendommer. Totalarealet er ca. 10 000 daa og strekker seg ca. 5 kilometer inn fra bebyggelsen. Området består av private gårdsskoger og er barskogdominerte, preget av furu og gran i blanding og med en aldersfordeling som er typisk for lettdrevet privateid skogstereng. Sentrale områder er preget av store åpne myrearealer med furuskog på holmer og kanter. Det er ingen skogsbilveger inn i området, men et tett nett av vinterdriftsveger og stier. Området inkluderer noen små vann og ett hovedvassdrag.

Tabell 2. Oversikt over respondentene i de tre studieområdene, Østensjøvannet og Østmarka i Oslo kommune og Styrimarka i Eidsvoll kommune.

	Østensjøvannet	Østmarka	Styrimarka	Sum
Menn	Mann 54	Mann 27	Mann 46	25
	Mann 70	Mann 64	Mann 24	
	Mann 27	Mann 82	Mann 58	
	Mann 51	Mann 77	Mann 62	
	Mann 52	Mann 57	Mann 62	
	Mann 72	Mann 27	Mann 46	
	Mann 80		Mann 66	
	Mann 84			
	Mann 63			
	Mann 24			
	Mann 71			
	Mann 68			
	Kvinner	Kvinne 57	Kvinne 28	
Kvinne 57		Kvinne 68	Kvinne 26	
Kvinne 28		Kvinne 28	Kvinne 53	
Kvinne 78		Kvinne 25	Kvinne 47	
Kvinne 27		Kvinne 43	Kvinne 48	
Kvinne 52				
Kvinne 31				
Kvinne 22				
Kvinne 59				
Kvinne 43				
Kvinne 68				
Kvinne 71				
Sum	24	11	12	47

2.5. Respondentene

Intervjuene ble gjennomført våren 2008. Forskning har vist at den situasjonen et spørsmål blir stilt i er avgjørende for de svarene man får (Ryen 2002). Alle intervjuer ble utført på dagtid utendørs i godt vær, og rekruttert fra frivillige forbigående som var villige til å stoppe opp og gjennomføre et intervju som det ble opplyst om at kunne ta mer enn en time. I alt 47 respondenter ble intervjuet. Kun 17 personer svarte nei på forespørsel om de ville bli intervjuet (det vil si at 73 % av de som ble stoppet, var villige til å delta). Det er ikke mulig å beregne i hvilken grad respondentene er representative for målpopulasjonen, som er aktive brukere av de tre

studieområdene. Hensikten med undersøkelsen er imidlertid ikke å lage statistiske beregninger, men å vinne innsikt i meninger og verdier som forekommer blant brukere i områdene. Til det antas materialet å være hensiktsmessig. Arbeidet bygger på erfaringer fra tidligere gjennomførte kvantitative spørreundersøkelser, og vil supplere og utdype disse (f.eks. Gundersen 2005, Gundersen & Christensen 2008, Gundersen & Frivold 2008).

Det er valgt å bruke kjønn og alder som viktige demografiske parametre i fremstillingen (Tabell 2). Alder og kjønn er blant de parametrene som i størst mulig grad forklarer spekteret av friluftslivets bruk og opplevelser i populasjonen (Odden 2008), men også mange andre faktorer som utdanning, sivil stand, yrke og bosted er viktig for å beskrive mangfoldet av brukerne i området. Det er samlet inn bakgrunnsvariable på utdanning, hvor langt unna friluftsområde de bor, hvor ofte de besøker skogene og om de var medlem av en eller annen frivillig organisasjon. Disse parametrene presenteres ikke systematisk i rapporten, men kommer frem der det er nødvendig underveis i resultatdelen. Det ble i tillegg til dette samlet inn informasjon om alder og kjønn for de som ikke stoppet, for å se etter evt. opplagte skjevheter i materialet. Bortfallstudiet av 17 personer er for lite til å si noe eksplisitt om bortfallet.

Foto 1. Respondentene i undersøkelsen var tilfeldig forbipasserende på 9 forskjellige lokaliteter fordelt på de tre studieområdene Østensjøvannet, Østmarka og Styri-marka. Østensjøvannet, Oslo. Foto: Vegard Gundersen

3. RESULTATER

3.1. Skog og helse

3.1.1. Nærmiljø

Respondentene ble innledningsvis spurt om deres bruk av friarealer generelt uten å relatere samtalen direkte til de konkrete skogsområdene. Folk brukte et variert utvalg av friområder, inkludert strandsonen, parkene, fjellområder og nasjonalparker, enger og beiteområder, og også offentlige rom inne i byen. Folk som var bosatt i byen nevnte ikke bare områder i nærmiljøet, men i samme ordlaget også mer fjerntliggende landlige områder som de besøkte i helger og ferier, hovedsakelig for å slappe av og komme vekk fra byen. Uten å nevne noe spesielt, hadde respondentene et bredt utvalg av eksempler på steder de skulle ønske de kunne besøke oftere. Slike steder ble ofte beskrevet følelsesmessig, særlig knyttet til en spesiell opplevelse, stemninger knyttet til fred og ro, eller bare muligheten til å oppleve noe alene. Beskrivelsene var ofte kombinert med beskrivelser av hyttelivet og en drøm om å leve fredfullt i vakre omgivelser, med seg selv og kanskje familien. Det kunne også inkludere mer generelle betraktninger rundt det å bruke naturen.

Det er altså å følge med på årstidene, når du bor sånn ved vann, det er helt fantastisk, og jeg er jo også en som elsker jeg har ikke noe i mot de måkene jeg synes det hører med synes det er helt nydelig, sjøfornemmelse, jo det gjør jeg altså, også frodigheten her, når det gror opp så det er helt sånn at sivene står sånn at du ikke ser over dem og så er det, frodigheten og lydene men jeg er ikke noe særlig god på sånne detaljer om fugler, så, ikke sant, du har den typen som er her med fotoapparat, sånn driver jeg ikke på, jeg bare går inn i naturen på en måte når jeg er her nede.

Kvinne, 52, Østensjøvannet

Noen av respondentene var fokusert på hva som var den optimale opplevelsen for seg selv. I tillegg så alle som ble spurt om det, nytten av å bedrive fysisk aktivitet, det å gå en tur for å vedlikeholde formen. Noen pekte på fornøyelsen av å være ute, i kontrast til arbeidet inne på kontoret. Etter hvert som samtalen skred frem ble respondentene ofte mer åpne med å fortelle om deres forhold til skogene og naturen, i byens omgivelser så vel som lenger vekk fra byen.

Jeg jobber på kontor og da er den der ytterligheten, den er kjempefin altså. Det setter man kanskje mer og mer pris på naturen, det finnes ikke noe bedre rekreasjon enn å være ute i naturen, det er absolutt

det beste man kan gjøre, være seg hvor som helst egentlig, være seg sjøen eller på fjellet eller her, det er noe av det samme.

Mann, 54, Østensjøvannet

Jeg vil si at Oslo er helt enestående altså, det er en fantastisk by når det gjelder natur, at de klarer å holde det her, slik som verden er, her strømmer folk til, og så er det liksom ikke lov til å bygge her ute, sitte her bare noen meter fra byen helt ute i marka. Nei, jeg har trivdes så godt i de 17 årene jeg har bodd her, jeg er helt, det er helt, så jeg har et jævla fint liv altså, jeg har nå harmonisk og fint liv altså. Så det er ikke rart jeg vil holde på det altså.

Mann, 77, Østmarka

De som bodde ved Østensjøvannet og Østmarka var begeistret over betydningen av sine omgivelser for sin egen livskvalitet. I «sitt» mye brukte område kan gjenkjennelse noen ganger fremstå som en selvfølgelighet, og de nære omgivelsene tas for gitt. Mange pekte på at skogområdet var en viktig grunn til at de bodde nettopp der de bodde, og at de hadde flyttet dit nettopp på grunn av flotte omgivelser, mens andre hadde blitt overrasket over området etter at de flyttet dit. Til og med små arealer (1–2 daa) ble av noen trukket frem som veldig viktige i hverdagen, spesielt å ha muligheten til å besøke små skogarealer inne blant bebyggelsen for en kort tid blir satt pris på av mange.

Det er veldig «alright» med fuglelivet og så er det deilig å ha et sånt sted ganske i nærheten hvor man føler at man kommer ut på landet. Det er veldig deilig. Så, ja så er det veldig unik natur her med fugle-reservatet og så er det vel fint å mate fuglene og å kunne gå rundt her uten at det er biltrafikk selvfølgelig.

Kvinne, 28. Østensjøvannet

Vi bor i nærheten, i gangavstand, bor innen 5–10 minutter. Det blir en del turer både jogging og gåing, når det er fint vær kan det være annenhver dag, jogging og trener mest. Første gang vi er på tur med en unge her så, ja, det er fint, stille og rolig, det er rolig og koselig, vannet og alle fuglene, komme seg litt unna bråket i hverdagen, og det er ordentlig folk som går her. Det er så fint med tilretteleggingen her, naturen da, så det får bare gå sin gang, det er veldig fint her, bør ikke være så altfor mye innretninger heller.

Kvinne, 22. Østensjøvannet

Det å være ute ble av mange beskrevet som noe positivt sammenlignet med en del aktiviteter inne. Flere respondentene likte å ha muligheten til å

komme såpass inn i skogen at de ikke så hus eller opplevde trafikk. Samtidig var det mange som likte å bruke hagen sin, men det ble påpekt at dette ikke var det samme som å være ute i skogen, fordi man kunne se både hus og trafikk og høre mennesker som snakket. To av respondentene som bodde i blokk betraktet naturen rundt dem som deres hage.

Det er et veldrevet, jeg får snakke på vegne av Fri-luftsetaten og Østensjøvannets venner har jo gjort en ganske bra innsats med å holde stedet inntakt og oppgradere det litt og sånn så det er veldig fint, bedre enn det var, ja, det er det, nei, du kan si at nå er det litt mer veldressert holdt jeg på å si, litt mer parkaktig, det er jo vår hage dette her, ja, så her er det nå tjuvt av unge damer med barnevogn, jogger med barnevogn, der er det ei som jogger bak barnevogna, der kommer det en med hund, da må jeg holde på henne her.

Mann, 84, Østensjøvannet

Respondentene var ofte tilbakeholdende i å snakke om følelser og hvordan de opplevde skogene, særlig i starten, men underveis i samtalen kom følelsene tydeligere frem. Følelsene var ofte knyttet til positive relasjoner som ren luft, variert natur, opplevelse av dyre- og plantelivet, men også verdier knytte til frihet, mulighet for å trekke seg tilbake, stillhet og det å være vekke fra press av ulikt slag.

Jeg har litt sånn tidspress hele tiden, men jeg trener veldig mye annet inne. Så det blir nesten et pliktløp også, 5 kilometer, så kan du ta den andre lille slengen også rundt Rustad skole, så da bli det den store og lille runden. Så er det mange som går helt opp til Rustadsaga, ikke sant, kaffepause, vi sykler der med ungene når vi har sånn årlig sykkelturn inn til Katissa for eksempel eller Haraløkka, så da bruker vi det som en sykkelveg også. Det er noen som sykler veldig fort her, som nesten trener, som egentlig burde ta det litt roligere.

Kvinne, 57, Østensjøvannet

3.1.2. Tilgjengelighet

Alle respondentene hadde tilgang på skog i gåavstand fra bosted, og mange unngikk å bruke bil. Det å ha gåavstand til skog ble av mange tatt for en selvfølge, og det var også viktig at man slapp å sette seg inn i en bil for å komme på tur.

Jeg bruker ikke Østmarka så mye, lite grann de første årene jeg var her, men jeg synes det var litt, da måtte man ha bilen. Jeg syntes det ble så langt å gå, litt for langt. Jeg syntes det er greit å kunne gå hjemmefra.

Mann, 63, Østensjøvannet

De aller fleste respondentene hadde tilgang til bil, men bilen var ingen nødvendighet for å komme seg til skogene og svært få av de besøkende i Østmarka og Østensjøvannet brukte bilen for å komme på tur i skogen. Hvis bilen ble brukt var dette særlig i helgene, for å komme seg til de mer sammenhengende markaområder eller til områder med spesielle kvaliteter som for eksempel gode skiløyper om vinteren og bademuligheter om sommeren. Noen ganger satte de seg i bilen og kjørte til nye steder for å få litt variasjon. Respondenter ga inntrykk av at bilen gir en ekstra mulighet i forhold til utøvelse av friluftsliv, men var ingen nødvendighet i studieområdene.

Foto 2. Tilgang og tilgjengelighet i skog ble av respondentene vurdert å være god innenfor studieområdene, og svært få ønsket flere turveger eller stier, verken i marka eller i naturområder inne i byen. Styrimarka, Eidsvoll. Foto: Vegard Gundersen

Tilgjengeligheten i skogen ble av respondentene vurdert å være god i studieområdene, og svært få ønsket flere turveger eller stier, verken i marka eller inne i byen. Skogsbilvegene ble brukt mye og var de mest benyttede ferdselsårene i Østmarka. I Styri-

marka ble merkete og umerkete stier brukt. Ved Østensjøvannet ble gangvegene brukt mest intensivt.

Ja, jeg bruker Østmarka en del også. Det er klart at det er mye hyggeligere å gå på en sti i skogene enn å gå på en veg. Det er jo helt klart så ja, alltid på stier og så hender du tar sykkelen og så kjører du innover en skogsbilveg og så går du derfra ikke sant, finner noen sånne soppesteder innover der, sykle og gå tur.

Mann, 68, Østensjøvannet

Noen eldre respondenter kunne fortelle at skogsbilvegene hadde kommet til etter hvert, og de hadde helt fra starten av blitt brukt som turveger og det lettet også mulighetene for å gå på ski i marka.

Skogsbilvegene kom etter hvert vet du, hvis du kjører opp til Rustadsaga, der er det bom for å komme inn, så er det kjempefine veger vet du, går til Gullsmeden, og Døggården, fløy jo mye på ski, det er så kjempefint så.

Mann, 84, Østensjøvannet

3.1.3. Skogsmiljø

Når oppmerksomheten ble rettet mot skogen ga nesten alle respondentene uttrykk for at de likte skogen og å være i den, spesielt for å komme seg vekk fra hverdagens mas og kjas. De som bodde landlig eller nær marka følte seg veldig privilegerte ved å ha naturen tett innpå seg, hvor de kunne betrakte skogen eller gå tur i skogen. Dette gjaldt også de som bodde nær parkene. Folks forhold til skog avhenger av hva de var vant til, og for noen kunne skogene virke ensformige og monotone.

Oslo er spesielt ved at du faktisk har tilgang til gode turområder nærme bykjernen, sant, med Østmarka, Nordmarka og marka og alt det der, men det er for en Vestlending så er jo de områdene ganske ensformige da, for å si det sånn, jeg synes det er ganske tamt landskap her og du kan liksom gå og tusle i skogen, det er liksom, det er fint det men vestlending er på en måte vant til at naturen får ett eller annet slags høydepunkt da, går ofte opp på en topp, så drikker du kaffen der, og så gå du ned igjen. Her går du nå og suller rundt i skogen, det er fint det altså, jeg har lært meg å sette pris på det, men det er ikke det samme altså, jeg syntes det blir litt kjedelig, men Østmarka er mer kupert, pluss atte Østmarka går på tvers mens Nordmarka går på langs, så har du litt mer variert terreng og det er jo fint, pluss at det er mye mye mindre med folk enn i Nordmarka, mye bedre plass, her kan du jo tusle en tur på lørdag eller søndag hvis du bare går litt inn

i opp til Østmarkseteren eller sånt så treffer du jo nesten ikke folk, men rundt Sognsvann er det jo firefelt kjø rundt, det er jo bare pes, veldig stor forskjell.

Kvinne, 31, Østensjøvannet

Respondentene kom etter hvert inn på hvordan det er å være inne i skogen, de nevnte noen ganger av seg selv at det ga dem en god opplevelse, både visuelt og gjennom lyd og lukt. Flere påpekte at det å gå inn i skogen, gir en helt annen opplevelse enn en tur blant bebyggelse eller i jordbrukslandskapet. En respondent uttrykte at skogen luktet som barndommens landskap. Respondentene nevnte en rekke ulike forhold de satte pris på med skogen; blomstene, humlene, mosegrønne tepper og fuglesangen. Andre igjen, satte pris på variasjonen i former, størrelser og farger blant trær og busker. Det viste seg også at det ikke nødvendigvis trenger å være store arealer for at folk skal oppfatte området som skog. Et område så stort som en fotballbane, var for noen tilstrekkelig stort til å ha følelsen av å være inne i skogen.

Gammelskogen skaper en sånn helt spesielt miljø altså, du får de der kjempesvære trærne og de gir jo mye skygge da, så da er det vel antagelig vanskeligere for sånn undervegetasjon å vokse opp, og så har du en del sånn kulturbeite og sånt noe oppi der sånn at det blir også beita ned en del og da får du en sånn veldig fin natur på en måte i gåseøyne. Det blir sånn litt foredla men allikevel naturlig. Så det syntes jeg er kjempeflott altså, lett å gå i og skaper helt spesiell stemning med de svære trærne. Så hvis de blir borte så er det noe som blir borte for godt for å si det sånn. Det vokser jo opp igjen, men det tar lang tid da.

Mann, 54, Østensjøvannet

Foto 3. Respondentene kom ofte i løpet av samtalen inn på opplevelsen av å være inne i skogen, som en motsats til åpne områder på kulturmark eller i byen, ofte beskrevet visuelt og gjennom lyd og lukt. Styrimarka, Eidsvoll. Foto: Vegard Gundersen

Det ble ofte nevnt opplevelser som er unike for skogene, inkludert lysets virkning gjennom trærne, lyden av trær i vind, ulike fugler og dyr i skogen, og for mange, lukten av jord og mold og fuktighet. En samlet opplevelse av mange elementer ga en helhetsfølelse av lykke og frihet ved å være i skogen. Også muligheten for å være vekke fra sivilisasjonen, var viktig for flere av respondentene. De fikk følelsen av større kontakt med naturen av å være i skogen, følelsen av å være en del av noe større.

Og når du kommer ned bakken fra Jøndalsvungen er det helt hvitt i hvitt med hvitveis inne blant tre-stammene. Og så kom sola og skinte bortover. Det er så flott altså, helt nydelig. Du må bare ta deg en tur altså.

Kvinne, 54, Styrimarka

Skogene blir sett på som en integrert del av livet for mange, og noen respondenter trakk frem eksempler fra sitt eget liv da de har bodd på steder i utlandet hvor det ikke var mulig å besøke skogen; da ble man virkelig klar over hvilken rolle skogen spiller i sitt eget liv.

Jeg har vært litt rundt omkring i verden og sånn og føler at det her er egentlig ganske unikt at vi har den muligheten at du kan bo midt i byen og ha naturen så tett på allikevel.

Mann, 27, Østensjøvannet

3.1.4. Friluftsliv og livskvalitet

Skog og natur gir for mange viktige tilskudd til folks livskvalitet og helse, og respondentene vektla fordelene med å ha skog og natur i sine nære omgivelser.

Jeg har vært i en veldig stressende situasjon i mange, mange år og da får man vondt her og der og jeg tror at naturen kan lege, mer nesten det enn legevitenskapen.

Kvinne, 57, Østensjøvannet

Det er generell enighet blant respondentene at miljøspørsmålene er viktig i forhold til skogene. Klimapolitikk og reduksjon av forurensning ble nevnt, i samme momentet som at man har en følelse av at skogene virker positivt inn på egen helse.

Nei, så har de vel tynnet ut litt i skogen, lenger bort der eller, la jeg merke til, der må man jo hogge ned litt trær og jeg er jo veldig redd for at de skal ta for mye. Vi må ha skog, hvis vi hogger ned all skogen så tror jeg vi bare kan pakke sammen altså, det er jo skogen, jeg har jo lært at det er skogen som regulerer vannføringa, og du ser jo hvordan det går i andre land hvor de hogger ned all skogen, for eksempel i Afrika er det ikke så mye skog og der er

det jo tørke og det regner ikke, har ikke regnet på så og så mange år og det er jo, mange steder, nei, også, det er så mye flom og sånn, oversvømmelser, det er, jeg tror det er menneskene som griper inn i naturen og hogger ned skogen og så bruker de områdene til helt andre ting og det bare ligger flatt og tørker og derfor er det vel også at det blåser så mye, at det blir så mange stormer og orkaner og. Jo mer man snauer jo flatere blir det og jo mer får vinden tak, så jeg tror vi trenger skogen til å beskytte oss rett og slett, både på den ene og andre måten, ja, det er min oppfatning, ja, også i forhold til forurensning og, jada skogen renser jo lufta og.

Kvinne, 71, Østensjøvannet

Det var også en del bekymringer knyttet til at mennesket i dag levde så atskilt fra naturen. Vi blir lett fanget opp i et system fylt av praktiske gjøremål i hverdagen.

Alle barna bor her i nærheten, dem bruker, ja han ene bruker det, men disse herre ungdommene i dag, det er ikke så, han ene han bruker det en gang i blant, men de andre er det bare kroner og jobb som står i hue på dem, men, men, dem skal jo, når du har lånt masse penger, må du nesten stå på for å få ting til å gå rundt. De har ikke tatt med seg de helt samme tradisjonene som vi hadde, mens jeg mens unga var små, dro du på turer og var veldig aktiv for å få dem med. Da jeg var liten da, ble jeg tatt i nakken og kom igjen og det var ikke noe kjære mor kan du si da.

Mann, 71, Østensjøvannet

Aktivitetene i skogene som respondentene beskrev, var mange og inkluderte først og fremst spasertur, ridning, piknik, sykle, leke med barna, og for studenter et sted å lese fagbøker. Mens aktivitetene ofte ble nevnt i forbifarten, virket det som om de mer sosiale sidene var viktigere, å møte og være sammen med venner og familie, ektefelle, og skogene kunne være en god arena for dette.

Jeg går jo på tur, så liker jeg å fotografere litt. Jeg sykler litt også og da blir det ikke så mye rundt her, da, da blir det mer Østmarka og Nordmarka og sånn, så dette området bruker jeg vel egentlig mer til små rusleturer.

Mann, 54, Østensjøvannet

Alle årstidene hadde sine bruksområder, også vinteren ble pekt på av mange som en fin tid for ski og spasertur. Vår og høst var spesielt nevnt som gode tider på året for å oppleve livet i skogen, med yrende liv om våren og fugletrekket om høsten. Det ble også pekt på at barna kom seg mer ut om våren.

Høsten var verdsatt på grunn av alle fargene og luktene som en estetisk opplevelse. Mange respondenter så det som fint å være ute i skogen i all slags vær, og kanskje mest av alt mislikte de spesielt varme dager om sommeren. Likevel, resultatene viser også at folk velger tur etter værforholdene, og nærområdene blir brukt hyppigst på dager med dårlig vær.

Nesten alt er jo fint, men nå om våren er det jo fugla å sånn da å se om man kan se noen av disse små babyene. Jeg mener jeg skulle ha med fotoapparatet i dag men så glemte jeg det, og så var det en sånn fin svane der borte og altså jeg har bilde av dem før også, jeg har det, jeg har fått bilde av begge to, og ungene også. Men altså første gangen da tenkte jeg meg ikke om men jeg syntes disse ungene demmes er så stygge, ja, jeg ble så forundret første gangen altså at de var gråe og pjuskete og sånn. Jeg setter pris på fuglelivet her, og så er det jo en del planter og da, og gå å se på, spesielt, det er jo mer på andre siden, blomster, men det er jo litt tidlig enda, så det er jo liksom noe hele året å titte på da.

Kvinne, 78, Østensjøvannet

Mange av respondentene var opptatt av kulturhistorien, og spesielt alle kultursporene ved Østensjøvannet ble trukket frem som elementer som beriker opplevelsen. Kulturhistoriske spor i landskapet ble oppfattet som en del av naturen, og måtte vernes og behandles med den samme respekten som naturvernområder. Det ble også pekt på nytten av å synliggjøre kulturhistoriske spor. Respondentene mente de hadde vært flinke til å ivareta disse verdiene rundt Østensjøvannet. Også i Styrimarka var kulturhistorien viktig for de besøkende, men var her mer knyttet til kunnskap, historier og minner som de allerede satt inne med. Slik kunnskap ga området en felles identitetsfølelse, om at tidligere slit og strev også kunne settes inn i dagens sammenheng. Eldre kulturminner som rydningsplasser og fangstanlegg var til en viss grad kjent blant de fleste besøkende.

For meg har kulturminner blitt viktig etter hvert da. Man blir liksom mer interessert i det jo eldre man blir av en eller annen grunn. Det har vel noe med evighetstanken eller et eller annet sånt noe. Dypere perspektiv på ting.

Mann, 54, Østensjøvannet

3.1.5. Friluftsliv og fysisk aktivitet

De fleste respondentene beveget seg jevnlig for å få bedre fysisk helse, og spesielt var dette fremtre-

dende blant eldre hjertesyke menn. Respondentene som hadde hatt hjerteproblemer mente det var særs viktig å ha grøntområder i sine nære omgivelser. Forenklet kan vi si at kvinner går turer for å komme seg bort fra stress, mens menn trente. Noen av respondentene hadde sine faste turer til faste tider, og satte seg et mål for turen, mens for andre ble vegen til mens de gikk.

Jeg går veldig mye her, jeg har gått kolossalt, det har redda livet mitt det her, marka her. Jeg kom rett i fra Glasgow der jeg var, flytta hit, jeg var hjerteoperert, bypass – operert, i Glasgow, det var veldig problematisk, jeg var i forferdelig dårlig form, 17 år siden. Og så spurte jeg doktoren der etter han hadde operert, hva skal man gjøre for å leve, jeg hadde hatt flere hjerteinfarkt og var helt nede altså. Og så sier han til meg at du skal gå, ikke løp sa han, men gå så mye du orker sa han, det er god medisin for hjertet altså.

Mann, 77, Østmarka

Foto 4. Naturen blir av mange brukt som en viktig treningsarena, og særlig eldre brukere hadde behov for lett tilgang til naturarealer. Bildet viser mannens første ustø sykkeltur etter omfattende hjerteoperasjon. Foto: Vegard Gundersen

For noen ble det et rent pliktlop å komme seg ut på tur, og de var ikke så opptatt av selve naturopplevelsen. Det var eksempler blant respondentene at sykdom ble startskuddet for at de begynte å gå tur i skogen. Spesielt var det mange nye brukere blant de eldre, som også fikk bedre tid til å gå tur enn da de arbeidet. Nye eldre brukere tar stadig i bruk skogen, brukere som ikke var så aktive i skogen før de ble syke. Respondentene var stort sett enige i at det er bedre å gå en tur i skogen enn nede i byen. Det var jo også bare de som gikk tur i skogen som ble intervjuet. Det ble også av noen fremhevet forde-

lene ved å gå i variert terreng langs stiene i stedet for vegene.

Det er veldig fint for kroppen å gå på sti, fordi hele kroppen fungerer, for å gå på asfalt tar du bestandig, hvis du går på terreng så beveger seg kroppen, hele beinkroppen, spesielt her i hoftene, det er veldig fint å gå i ujevnt terreng, veldig, veldig fint, i hvert fall når man går på sånn, i stedet for å gå på samme stedet, så beveger seg rundt over det hele, og sliter ikke bare på samme stedet, det er sånn det skal være, det er veldig, veldig viktig det å gå på sti. Faktisk hadde jeg vondt i ryggen da jeg begynte å gå i skogen, men så forsvant det helt, ja, ja, det hjelper mot ryggen.

Mann, 57, Østmarka

3.2. Begrensende faktorer for bruk

3.2.1. Skognæringen

De fleste var kjent med allemannsretten for bruk av skog og utmark i Norge. Folk var flinke til å overholde forbud mot brenning og benyttet bare anviste bålplasser. Også forholdet til innmark og private hager ble overholdt.

Jada, vi plukker bær, men det er mer sånn for morroskyld, vi tar med oss pannekakerøre og så steker vi pannekaker og så plukker vi blåbær og lager syltetøy, jada, vi prøver i hvert fall, det er jo ikke lov å tenne bål mellom 15. april og 15. september, så da må vi jo komme på bålplasser. Hvis det skulle skje noe får man jo rimelig dårlig samvittighet da. Det er ganske avslørende da. Men det er jo bålplasser da, så det går jo an å oppsøke det, så det, da kan man jo brenne hele året.

Kvinne, 43, Østmarka

Det var få konflikter i forhold til ferdsel på privateid utmark, også på områder inne i byen. Konflikten var først og fremst knyttet til det å drive skognæring og til en viss grad i forhold til andre friluftslivsbrukere. Mange mente at skogene i Norge var veldrevet, men at de ofte ikke tok hensyn til verdier knyttet til individ og lokalsamfunn. Mange fremhevet flatehogster som et konflikttema, fordi hogstflater ble oppfattet som stygge og uryddige. Andre igjen var opptatt av skogopplevelsen og stemningen i de gamle skogene, og ytret bekymring for at slike «paradiser» var i ferd med å forsvinne. Tidsperspektivet ble også fremhevet, og det å tenke på at trærne er gamle og har stått på samme plassen i hundrevis av år selv om samfunnet ellers har forandret seg stort.

Foto 5. De fleste brukere aksepterer skogbruk som en næringsaktivitet, men mange har formeninger om hvordan driften av skogen bør være for å ta mest mulig hensyn til annen bruk av arealene. Rustadsaga, Oslo Østmark. Foto: Vegard Gundersen

Noen påpekte at de hadde sett hogstflater fra fly eller fra kartkilder som Google Earth. Her kunne de på en enkel måte se fragmenteringen av skoglandskapet som følge av hogst og skogkultur. De aller fleste mente at tømmerhogst var nødvendig for å gi inntekter til skogeier og at det hadde ringvirkninger ellers i samfunnet. Fire respondenter pekte på at mekaniseringen i skogbruket var skyld i fragmenteringen, og at store maskiner ga store hogster.

Det er den rasjonaliseringen i skogbruket, liksom, med, de må ha svære maskiner og da tar de det som er på en måte. Det er langt tilbake igjen til der hvor de tok ett og ett tre og dro med hest liksom, håper at det kan bli en balanse der og at man liksom får, kan ta de hensynene som de gjorde den gangen samtidig som de kan være å gi en ok avkastning allikevel. Det er klart at noe avvirkning må man jo ha på dette herre her, men for meg, jo mer som kan bevares jo bedre er det.

Mann, 54, Østensjøvannet

Samfunnsdebatten knyttet til vern av skog var kjent blant noen respondenter, og de som uttrykte seg mente at vernesiden var tapere i denne prosessen. Blant annet ble verneplan for barskog fremhevet, der tre respondenter henviste til oppslag i media om at planlagte fredete skogområder ble hogd ned i løpet av verneprosessen. De mente at forvaltningen hadde mislyktes mange steder i verneområder, da det ikke ble satt en stopper for hogsten i områder som var foreslått vernet. Noen respondenter pekte på avmakt i forhold til det å plutselig oppdage at skogen var hogd ned eller at det var startet gravearbeid, uten at de hadde fått mulighet til å vite om det eller påvirke prosessen. Dette viser at noen har

en form for eiendomsfølelse til steder i skogen, og at hogst på disse stedene oppleves som en direkte trussel.

Vernet av for eksempel Østmarka naturreservat ble diskutert, før det ble vedtatt. I Sverige ville det medført båndlegging «pang», skogeier får ikke gå inn å gjøre noe inntil saken er avgjort. Men hva skjedde i Norge, (skogeier) forter seg å gjøre noe inni der fordi de antar at de ikke fikk noen erstatning eller noen ting. Full rasering, altså ren flatehogst av så mye som mulig før vedtaket ble gjort. Var det ikke det samme ved Skotjernnet også. Der hogg dem det meste før det ble verna. Og sånn skjer det mange stand. Hvorfor har vi ikke greid å endre på de reglene? Det er helt utrolig.

Mann, 51, Østensjøvannet

De fleste var fornøyd med kommunal forvaltning av områdene og særlig ulike tilretteleggingstiltak ved Østensjøvannet og Østmarka. Respondentene viste med få unntak liten interesse for eierskap. De følte ikke at de trengte å vite om eierskapet, men de fleste visste om de største skogeiendommene i nærområdet. Dette kunne være knyttet til kommunal mark, gardsbruk eller større private skogeiendommer. Respondentene mente at det kunne være nyttig å vite om eierskapet hvis forvaltningen i følge dem hadde opptrådt uansvarlig, men stort sett var forvaltningen akseptabel i deres friluftsområde.

Respondentene opplevde at det var få konflikter mellom brukere og skogeier. Dette betydde nødvendigvis ikke at alle var tilfredse med alt som ble gjort i skogene. Mange av respondentene hadde klare meninger om hvordan forvaltningen kunne bli bedre og de mente at kunnskap om bruk, opplevelsesverdier og kultur-naturverdier som de lokale brukerne sitter inne med, med fordel kunne nyttiggjøres bedre i skogforvaltningen enn det som er tilfelle i dag.

Det spørs hva man gjør med den det. Egentlig. Sånn er det litt der hvor foreldrene mine bor da på en måte. De bor på Hønsfoss, og der hogger de veldig hardt. Akkurat når du har funnet et nytt sted å gå tur så bare kommer de og rydder hele området, så sånn sett, veldig drastiske tiltak, så sånn sett liker jeg meg bedre her da.

Kvinne, 25, Østmarka

Det var viktig at respondentenes følelse av eierskap til skogene er ivaretatt gjennom allemannsretten. Men det var få som tenkte over denne rettigheten når de gikk i skogene, den ble tatt for gitt. Noen av respondentene nevnte at de hadde opplevd restriks-

sjoner i forhold til ferdsel i andre land, og opplevde dette som veldig fremmed i forhold til det man var vant til fra «sitt» friluftsliv. Det er først når man blir konfrontert med nye forhold at de tenker over hvilke muligheter allemannsretten gir i Norge.

Vegene har stor verdi, veldig stor verdi, jeg er veldig glad for de vegene som er på grunn av at jeg liker å sykle da. Så det skal de (grunneieren) ha takk for å si det sånn, de har jo gjort marka mye mer tilgjengelig sånn sett, så det er veldig bra. Men det holder nå.

Mann, 54, Østensjøvannet

3.2.2. Byutvikling

Mange av respondentene var bekymret for nedbygging av nærområder, og de aller fleste av respondentene hadde opplevd nedbygging i sitt nærområde. Men samtidig følte respondentene at det var mye mer åpne planprosesser i dag enn det som hadde vært tilfelle tidligere. De kunne fortelle historier fra 20–30 år tilbake i tid, der man plutselig en dag hadde oppdaget gravemaskiner i turområdet eller på nabotomten. Men i dag har de mer tiltro til at de får informasjon, og mange takket frivillige organisasjoner for at de hadde stått på for å hindre videre utbygginger.

Østensjøvannets venner som jobber for dette herre. Det er jo de som er drivkraften og fått frem mye og hindra at det ble bygd her på disse jordene ved vannet og sånn. De har jobba veldig og stått på altså.

Kvinne, 78, Østensjøvannet

De fleste respondentene, både de som bodde inne i byene og de som bodde mer landlig, mente at de fortsatt hadde gode muligheter til å besøke skogen. Noen respondenter mente det var helt nødvendig at skoger og naturarealer måtte ofres og bygges ut med boliger, men at man da i størst mulig grad tok hensyn til gode grøntområder og skoger. Andre respondenter kjente til arealer som kunne vært utbygget før man bygget ut naturarealer inne i byen. I Østensjøområdet som har en beliggenhet midt inne i byen var slike holdninger mest fremtredende, fordi området har en innholdsrik historie preget av utbygginger siste 50 år. Det åpne jordbrukslandskapet og er nå forvandlet til villastrøk, blokkbebygging, veger og kjøpesentre. Den mest aktuelle utbyggingssaken som skapte bekymring på det tidspunkt intervjuene ble gjennomført var en rørgate med vannbåren varme som noen mente det var planer om å føre gjennom Østensjøvannet Miljøpark. Entreprenøren holdt på med graving bare

100 meter fra grøntområdet, og det var fortsatt usikkerhet knyttet til videre trasé blant flere respondenter.

Nei, ingen konflikter når man går her, det er man fritatt fra her altså, men jeg er spent på hvor den kommer rørgaten fra Grønmo til byen da, de har kommet fram til Abildsø nå og så skal de vel gå andre siden av vannet helt ned til byen, så jeg vet ikke hvor mye det kommer til å berøre området her. Det var vel planer om å gå rett gjennom vannet eller noe sånt noe, men det ble stoppet tror jeg så jeg tror de skal følge Østensjøvegen hele vegen. Hvis de pynter opp igjen etter seg så er det vel greit da.

Mann, 68, Østensjøvannet

Selv om mange forsto behovet for utbyggingsarealer og at det var behov for et balansert syn mellom bevaring av skog og utbygging, hadde mange følelsen av avmakt i måten dette ble gjort på og fordi det endret steder de var glad i eller hadde et annet følelsesmessig forhold til. De hadde følelsen av at noe viktig skjedde uten at de fikk vite noe om det.

Flere respondenter pekte på at det var stort behov for boliger i Oslo, og at utbygginger nødvendigvis trengte områder. De fleste av respondentene mente at boliger som lå i nærheten av grønne friarealer og skog ga en høyere markedspris enn de som ligger i større avstand.

3.2.3. Sikkerhet

Personlig sikkerhet var et tema for flere av kvinnene. Selv om mange ikke nevnte dette i starten av intervjuene, kom det frem senere i intervjuet at det var situasjoner der de hadde følt seg utrygge. Dette hadde innvirkning på når, hvor og hvordan de brukte områdene. Det var få av kvinnene som kunne tenke seg å gå alene om kvelden, og hvis det skjedde at man måtte gå gjennom skogen sent, følte de seg utrygge. En del kvinner pekte på nødvendigheten av gatelys på de mest trafikkerte gangvegene ved Østensjøvannet, og at dette ville gjøre sitt til at de brukte områdene også etter at det hadde blitt mørkt.

Ja, jeg syklet på lørdagskvelden rundt og da var klokka ti halv elleve på kvelden og da må jeg si at jeg grudde meg litt til jeg kom til det området vi kaller Blodbakken, så da syklet jeg ganske fort opp der altså, og da var det ikke mange andre rundt her og så særlig nå når det har hatt så mye fokus i avisene på sånn forsvinningsting.

Kvinne, 57, Østensjøvannet

Foto 6. En del kvinner og noen eldre menn føler seg utrygge i skogen på visse steder og til visse tider, og dette påvirker når, hvor og hvordan de bruker skogene. Østensjøvannet, Oslo. Foto: Vegard Gundersen

Selv om mange foretrakk å gå alene, omtalte de sikkerhet som et tema for sin bruk av skogen. Noen foretrakk å gå tur sammen med andre, eller i det minste med hunden, fordi de følte seg ukomfortable på egen hånd. De som bor mer landlig eller er oppvokst mer landlig, var mer komfortable med å gå alene i skogene. Blotting var en form for atferd som ofte ble nevnt i forhold til sikkerhet, men i samme åndedrag ble slik atferd betraktet som uskyldig. Det ble også av enkelte respondenter nevnt eksempler på tidligere voldshandlinger, som ble gjennomført for lenge siden, men som fortsatt preger stedet der handlingen skjedde. Menn derimot føler seg generelt helt trygge i skogene, og var i mindre grad preget av følelsesmessige forhold knyttet til opplevelse av frykt og sikkerhet. Det kan virke som om menn foretok mer rasjonelle vurderinger i forhold til frykt, der sannsynligheten for at noe skulle skje er minimale. En annen mulighet kan være at menn snakker mindre om frykt.

Det er statistisk sikkert altså, er det ikke noe annet sted hvor du er tryggere. Du er mer trygg enn i Oslo sentrum for å si det sånn, men det er vel en sak hvis du ikke er vant til å ferdes i skog og mark liksom så er det jo enda vanskeligere å gjøre det når det er mørkt. Nå har du jo også for så vidt disse vegene har jo belysning da inne i Østmarka, disse lysløypene, så er det er greit å bruke de i mørke også, det er mange som bruker skiløypene om vinteren å sånt noe har jeg sett.

Mann, 54, Østensjøvannet

Noen kvinner var ofte på telttur i skogen, og følte seg ganske komfortable med å overnatte ute. Andre nevnte at de følte seg sikrest i skoger de kjente

godt. En del av de som ble intervjuet, menn eller kvinner, likte ikke å være ute i skogene etter mørkets frembrudd. Lyder ble mer fremtredende og folk ble ofte usikre på hva det var som lagde lydene. Yngre folk var ganske komfortable med å være i skogene på dagtid, men ikke nattetid. Det var et paradoks at de som var redde for å være i skogen alene, var glad i skogen og så på skogen som en viktig del av landskapet. Det å gå langs en skogsbilveg ble sett på som langt tryggere enn på en skogsti, og selv om mange helst ønsket å gå på en sti, unngikk de den av sikkerhetsgrunner.

Nei, det er for å komme inn i skogen, jeg syns jo selvfølgelig det er deiligst å gå inni skogen, men det er jo på grunn av, det at jeg går alene syntes jeg det er trygt å gå langs vegen.

Kvinne, 43, Østensjøvannet

*Det er et lite område der på andre siden som du kan velge å gå opp skogen eller opp vegen til Mangle-
rud, og det er veldig hyggelig å gå den skogsveien, men da må det være tørt, så da er jeg litt utrygg om kvelden og sånn, så da hender det at jeg tar vegen i stedet for den stien inn til Manglerud.*

Kvinne, 52, Østensjøvannet

Flere respondenter mente at dagens barn ikke hadde den samme frihet til å besøke skogene som de selv hadde da de var unge. Flere foreldre tillater ikke at sine barn leker i skogen alene, uten at foreldrene selv er til stede. Foreldre som hadde barn under 12 år, var generelt bekymret for sikkerheten. Det var enighet om at dagens begrensninger på grunn av sikkerhet gir barna mindre mulighet til og utforske og oppdage skogen. Samtidig mente de at foreldrene satt i tidsklemma og ikke hadde særlig tid til å ta med barna ut på tur. Mødre med små barn følte at deres barn hadde mye mindre frihet enn de selv hadde da de var unge. Meningene var delte på om denne frykten var reell (at det var mer kriminelle handlinger i dag) eller bare fordi de kjenner bedre til de potensielle farene gjennom media.

Det var en del respondenter som var redd for å gå seg vill i skogen i Østmarka og Styrmarka, og dermed gikk hovedsakelig på skogsbilveger eller godt merkete stier. Særlig eldre menn var engstelig for å gå seg vekk eller at det skulle skje en ulykke eller bli syk når man var utenfor allfarveg. En respondent hadde en litt morsom tilnærming til dette og han mente at det å gå seg vill ga en mulighet til å oppdage helt nye områder.

*Veldig lite folk går mest og spaserer her langs grus-
vegene, nei, jeg har gått mye, og gått mange, hele*

området jeg har gått, masse, og så har jeg gått den andre vegen til Lutvann, det er masse fine steder på Lutvann også, masse, masse fine, så man kan bare, det er så mye å velge her da, bare skog ja, jeg liker godt i skog, men flere ganger går jeg langs vannet, helt i vannkanten, jeg kom ut på steder, jeg visste ikke hvor jeg var en gang. Jeg bare tar det sånn som det kommer, kommer meg ut ett eller annet sted, men det var så fint langs vannet, mange fine steder du kunne bare bade. Noen ganger bader jeg også, hvis jeg finner steder hvor det er stille og rolig og hvor det er rent vann så bader jeg, en dukkert og så kommer jeg opp igjen. Sånn som i dag, det er en fin dag, men nå er det kaldt i vannet.

Mann, 57, Østmarka

En respondent var redd elg, fordi det var et stort og vanlig dyr å møte i skogen og kunne i følge respondenten i visse tilfeller ha en aggressiv atferd. Noen fremhevet at de var redd for å møte hoggorm i skogen og det var knyttet en del historier til møte med hoggorm.

Jeg er så redd hoggorm. Men bank i bordet jeg har aldri sett'n her i skogen. Antagelig er den mer redd enn meg.

Kvinne, 48, Styrimarka

Jeg og kona var på veg innover her. Da fikk jeg se at kona hadde tråkka oppå en hoggorm. Den sprella på hver side av foten. Jeg ventet til vi var kommet forbi før jeg sa det. Da sa jeg til kona, snu deg nå så skal du få se hva du har tråkka på.

Mann, 66, Styrimarka

Sikkerhet ble i liten grad nevnt i forhold til personlig eiendom og eiendeler, og parkerte biler sto trygt i området. Men de ville ikke ha latt bilen stå alene på parkeringsplassen etter at det var mørkt, og det ble vist til at det hadde forekommet innbrudd i biler som var parkert på offentlige parkeringsarealer. Noen respondenter hadde stor forståelse for årsakene til at en del ungdommer etablerte sosiale grupper og gjenger i parkområder, men det var få av respondentene som hadde sett ungdomsgjenger som drev med hærverk eller dopet seg i de aktuelle skogområdene. En del eldre kjente seg igjen fra de selv var unge, og innså at de fleste ungdommene ikke utgjorde noen trussel for verken folk eller materiell.

3.2.4. Andre brukere

Det ble spurt om respondenten opplevde konflikter i forhold til andre brukere og nesten alle gående i Østensjøområdet opplevde syklistene som en brukergruppe som man måtte se opp for. Det ble nevnt at syklistene ikke tok tilstrekkelig hensyn til andre

brukergrupper, og med stor fart kunne de utgjøre en fare for gående, og spesielt da for barn. Selv om det var forbudt å sykle enkelte steder, ble dette ikke overholdt av alle. Dette skapte irritasjon blant de gående. De fleste av respondentene var klar over forbudet. Sykling var tillatt langs gangvegen på østsiden av Østensjøvannet, og der ble det av flere respondenter uttrykt redsel for skader. Det var likevel ingen som visste om at ulykker hadde skjedd. I alt femten av respondentene var kritiske til syklingen på østsiden av Østensjøvannet, og mente at stor fart langs traseen hindret folk som gikk tur med hund, barn eller barnevogn. Vestsiden av vannet ble brukt mest til turgåing, men mange ville ha tatt rundturen rundt vannet om det ikke hadde vært for syklistene.

Syklisten raser av gårde, og mange av de tar veldig dårlig hensyn. Det er jo mange ganger unger som løper ut i vegen og det har noe med å tenke litt og ta hensyn.

Kvinne, 57, Østensjøvannet

Det er eneste man skal være litt forsiktig med, jeg hører litt dårlig, og hvis det kommer en sykkel bak skvetter jeg noe helt forferdelig hvis han ringer. Da kan du fly til den gjerne sida altså, så du må være litt oppmerksom bakover. Det er noen som sykler litt for fort, mest på den andre siden av vannet.

Mann, 63, Østensjøvannet

Som løsning på denne konflikten foreslo respondentene at syklistene måtte ta mer hensyn til andre brukere, og altså heller det enn å forvise syklistene til spesielle områder. Den integrerte bruken av området, der alle former for enkle aktiviteter skal kunne foregå side om side i utfartsområder, ble fremhevet som en stor verdi av flere respondenter.

Det der med syklistene er jo en evig konflikt, men i bunnen og grunnen handler om å ta hensyn til hverandre, altså man må lære seg å ta hensyn til andre mennesker, det tror jeg er en sånn læringsprosess som er blitt litt borte i dag, det bør være helt kurant å leve side om side på den gangstien altså, med litt forsiktighet fra syklistenes side og litt omtanke med de som går der også, at de ikke bruker hele veggbredden og sånn.

Mann, 54, Østensjøvannet

En annen mye nevnt konflikt, særlig ved Østensjøvannet, var at folk ikke overholdt båndtvangen eller ordnet opp etter hunden. Særlig voksne med barn så på dette som grisete. Noen nevnte også at hunder kunne gjøre skade på dyrelivet, spesielt i hekkesesongen.

Jeg hadde en periode hvor jeg kjefta på hundeeiere som ikke hadde hunden i bånd, men det har jeg slutta med, fordi det ble ikke noe hyggelig, så tenkte jeg, nå lar jeg det bare være, så jeg har ikke kjefta på dem på flere år. Det er båndtvang hele året her, nei, ikke truende, men jeg er litt forsiktig med hunder, litt respekt.

Kvinne, 52, Østensjøvannet

Noen respondenter mente at store ansamlinger av mennesker virket forstyrrende på stillhet og ro i skogene. Dette kunne også gjelde skoleutflukter og barns lek.

Nå hadde jeg akkurat en forstyrrelse rett borti her da. Jeg satt på en benk ved vannet og så hadde jeg sitti der kanskje en halvtime, jeg skulle jo snart gå uansett da, men så kom det liksom en hel skoleklasse i kanoer da, og de bråker ganske mye, så da gikk jeg jo, men det var jo greit jeg hadde jo sittet der en stund liksom.

Kvinne, 25, Østmarka

Andre konflikter relatert til uønsket sosial atferd som forsøpling, narkotika, hærverk eller gjengmentalitet, var lite utbredt i studieområdene. De fleste uttrykte likevel bekymring for at dette kunne bli mer vanlig i fremtiden. Forsøpling handler mye om de holdninger man har til naturen, og mange mente at ungdommen ikke alltid var like flinke til å rydde etter seg og kaste søppel på anviste steder.

Holdningsarbeid er liksom, man må bare holde på og holde på altså. Det er klart at hvis man oppdager kvalitetene med å være ute i rene omgivelser, ren natur, så tror jeg mye går av seg selv. Men det er det å få den opplevelsen da, hos flest mulig, og da tror jeg dette her området her er utrolig viktig for at det holdt på si kaller dette gjerne et lavterskeltilbud for å oppleve natur da, fordi folk kan kjøre bil og parkere borti der og gå rett fra bilen og inn på disse gangvegene her liksom. Så sånn sett, det er jo for så vidt greit for funksjonshemmede også å komme til her også, så sånn sett er dette her et sånt bidrag tror jeg til å åpne øya på folk.

Mann, 54, Østensjøvannet

Konflikter knyttet til motorferdsel i utmark ble ikke nevnt som et problem i studieområdene. Ved Østensjøvannet påpekte noen at det hendte at biler og motorsykler kjørte på gangvegene, men dette skjedde helt unntaksvis, og ble raskt stoppet.

3.3. Forvaltning

3.3.1. Tilrettelegging

Det var en vanlig oppfatning blant respondentene at det var viktig og riktig med noen former for tiltak i skogen. Uten skjøtsel ville skogene bli uryddige og dermed også sårbare for ødeleggelse og vanskjøtsel fra brukernes side. I de større skogene ble parkeringsplasser, merkete stier og mulighet for å kjøpe mat og drikke på kafeer, ansett som viktig for at skogene skulle virke attraktive. Slik tilrettelegging ble sett på av de fleste som noe positivt, også for de som gikk tur i skogen for å oppleve natur og stillhet. Dette handler også om de forventningene respondentene hadde til det som møtte dem i skogene. For eksempel var store strekninger med våte og gjørmete stier i liten grad sett på som et problem i Styrimarka, mens enkelte små søledammer hindret fremkommeligheten i Østensjøområdet.

Ja, tilretteleggingen er god, ja absolutt. Jeg har jo mange veier å gå jeg kan gå bort der og bort der og bare over marka, jada så det er bra. Jeg har jo vokst opp i et område med veldig mye friområder og turplasser så jeg er jo veldig utskjemt på det da, så jeg synes egentlig at dess mindre tilrettelegging dess bedre syntes jeg da, sånn at det bare på en måte er urørt, setter jeg pris på, så er det selvfølgelig fint med en benk, men for min del trenger det ikke være det. Jeg setter pris på det ja, det er så få av de områdene, eller at de områdene som er igjen syntes jeg en bør kultivere på den måten som de er da.

Kvinn, 31, Østensjøvannet

De fleste respondentene ønsket ikke for mye tilrettelegging. Naturen skulle dominere og gå sin gang, og tilretteleggingen måtte ikke ta overhånd. Respondentene synes det stort sett var greit slik det er, og det er bedre tilrettelegging nå enn tidligere. Likevel, de fleste respondenter var skeptiske til å forandre noe i området; både knyttet til det å innføre nye elementer i landskap som for eksempel veg og anlegg, men også det å fjerne elementer slik som trær og bygg ble ansett som ugunstig. Folk vil aller helst at det skal være slik det er, man vet hva man har men ikke hva man får. Noen tiltak ble likevel etterlyst ved Østensjøområdet og det var særlig knyttet til flere benker, kafé, fugletårn og flytebrygger.

Det er ikke så greit å gå inn i Østmarka for alle liksom, selv om du der også kan komme til med bil også, men jeg ser jo det når jeg går tur så går jo folk på vegene, så jeg går på stiene jeg og da er det kanskje jeg møter tre mennesker i løpet av en time ikke sant og går jeg ned på vegen så møter jeg tre hun-

dre. Så det er helt utrolig at ikke flere oppdager det, uvitende, ukyndige og late, det er så greit å gå på den vegen vet du, men du kan liksom multiplisere opplevelsesfaktoren mange ganger hvis du bare går hundre meter inn i skauen på en sti, det er en helt annen naturopplevelse. Og det syntes jeg er rart at ikke flere får opp øye for altså.

Mann, 54, Østensjøvannet

Respondentene likte godt merkete stier, fordi det var enkelt å følge og de trengte ikke bruke mye tid på å lete seg frem i terrenget. Men stiene skulle være stier og ikke utvikle seg til asfalterte sykkelveger eller grusveger. Fokuset for tilrettelegging bør, i følge de respondentene som hadde noe å si om dette, være av naturmaterialer. Diskret bruk av materialer ved skilting og informasjon, så vel som kloppegging, bruer og andre tiltak var viktig. Alle respondentene var fornøyd med både tilgang og tilgjengelighet i skogene. Men selv i godt tilrettelagte skoger skulle det alltid være muligheter for å ta en avstikker ut i større og mer fjerntliggende områder uten sti. Det ble også understreket behovet for godt tilrettelagte stier for barnevogn og rullestol.

Foto 7. De fleste respondenter hevdet at de ønsket en moderat grad av tilrettelegging. Det ble spesielt etterspurert mer tilrettelegging for at barn og ungdom skal kunne bruke naturen i større grad enn de gjør i dag. I tillegg var det mange som etterspurte godt merkete skogstier med informasjon og kart. Styrmarka, Eidsvoll. Foto: Vegard Gundersen

Informasjonsplakater, og da spesielt kart over turløyper, ble ofte nevnt som et positivt tiltak, innenfor det de definerte som rammen for enkel og gode tilrettelegging. Det å oppleve dyre- og plantelivet fra vegene var positivt.

I dette området her er det viktig at det er mye natur og dyreliv. Ja, samtidig som det er utrolig fint med opparbeidete veger rundt, fordi det har det jo ikke alltid vært. Så det har vel kommet de siste 30 årene,

eller 20 årene, har det vel vært, liksom det er viktig da, for å få tilgjengelighet, til å komme til vannet liksom.

Mann, 54, Østensjøvannet

Synet på informasjonssentre var ganske ulikt. Noen mente at det ikke skulle være slike sentre i skogen, da dette ville forstyrre følelsen av å være langt vekk fra byen og opplevelsen av naturens stillhet og ro. Andre syntes det var flott å ha en mulighet til å lære mer om området historie og naturgrunnlag, i tillegg til det sosiale ved å stoppe opp å ta seg en kopp kaffe. Også lekeplasser for barn var etterspurert i skogene, og respondentene mente at det var enklere å få med barna ut i skogen der slike fantes. Enkelte respondenter etterlyste større glenner eller sletter. Synspunktene på kunst- og kulturinnslag i skogen varierte stort mellom respondentene. Tilrettelegging i skogene for turisme var ikke særlig populært blant respondentene, men det ble nevnt at det kunne være et godt tiltak for å guide eller å kanalisere de besøkende til bestemte områder.

3.3.2. Vern

Det ble stilt spørsmål til respondentene om hvordan de oppfattet begrepet «villmark» og bruken av denne. Noen av respondentene inkluderte selv små uskjøttede skogholt inne i byen som en del av villmarksbegrepet. Hvis skogene så ut som om de var uskjøttede og rotete ble de ofte opplevd som villmark.

Jeg har vært inne ved villmarka ved Spålen og Spålsetra og sånn da, kjempeflott, det er sånn passe på sykkel da fra hytta sykler jeg fint opp der liksom, nesten helt opp. Du kan faktisk sykle helt inn men jeg har ikke gidde det da, for det er litt sånn terrengfart. Men der er det flott oppi der altså, der har du noen av tingene som jeg tenker på når jeg mener sånn gammelskog liksom med litt sånt grønt gress ikke sant. Det er drillekkert altså.

Mann, 54, Østensjøvannet

Enkelte respondenter ønsket mer villmarkspregete områder, der de kunne søke seg ut i ukjent mark, og ha følelsen av å være helt «vekke» fra byens larm og mas. Dette ble uttrykt av respondenter som ofte gikk lange turer innover marka. I slike områder var det nok med en enkel sti og ingen annen tilrettelegging.

Du får følelsen at du er mer i villmarken enn at du er i marka da, rett og slett at du ser jo nesten ikke folk, og jeg vet ikke naturen den er jo helt gjen-grodd, og vi merka enkelte steder at velvete trær over stien og sånn hele veien. Jeg synes det er godt.

På den turen går det an å gå innom et punkt, jeg fikk tips på Vangen, et utkikkspunkt som er Østmarkas største frie fall, 100 meter ned mot et vann, villmarkssted, innen reservatet. Det ser ikke ut som det har vært folk der en gang.

Mann, 27, Østensjøvannet

En lengsel etter å besøke fjernere villmarksområder kom frem hos flere respondenter.

Det er jo villmark, det, når du kommer innover mot Valldalsfjellet, der oppe er det samer, kjempebra, rett før det har du Gutulia vet du, det er nasjonalpark blitt, og den derre setra har dem restaurert da.

Mann, 84, Østensjøvannet

Skogene har en god evne til å skjule de besøkende og selv på utfartsdager gir det ingen følelse av overtetthet og at man forstyrrer hverandre. Dette handler om viktige psykologiske effekter knyttet til det å se og ha oversikt over situasjonen, samtidig som man har en form for skjul og kontroll over situasjonen. I studieområdene var store områder med skog tilgjengelige for kommunens innbyggere. De fleste av respondentene likte at skogene skjøttes, og så ikke skogskjøtselen som en trussel. Særlig eldre respondenter ønsker å gå i stelt skog, med god sikt, stor oppkvisting og med god tilgjengelighet. Tilgjengeligheten til arealene var en nøkkelfaktor i forhold til folks holdninger til skogskjøtsel. Store mengder døde trær og tett ung skog kunne redusere tilgjengeligheten sterkt, og respondentene nevnte at stier kunne ryddes gjennom skogen. Folk setter stor pris på skogsstier, og annen enkel tilrettelegging ble ikke ansett for å være noen trussel mot villmarksfølelsen. Gode stier følte de fleste at var til alles fordel. Dagens balanse mellom urørte områder satt av til fri utvikling på den ene siden og velskjøttede skoger på den andre, ble på generelt grunnlag akseptert blant respondentene.

Jeg har jo vokst opp i et område med veldig mye friområder og turplasser så jeg er jo veldig utskjemt på det da, så jeg synes egentlig at dess mindre tilrettelegging dess bedre syntes jeg da, sånn at det bare på en måte er urørt, setter jeg pris på. Så er det selvfølgelig fint med en benk, men for min del trenger det ikke være, finnes noe spesielt annet nei. Jeg setter pris på minst mulig inngrep, det er så få av de områdene, eller at de områdene som er igjen syntes jeg en bør kultivere på den måten som de er da.

Kvinne, 31, Østensjøvannet

3.3.3. Allemannsrett

De fleste respondentene tok det for gitt at det var gratis å gå tur i skogen. Ved valget mellom aktivite-

ter utendørs som koster penger og skogbesøk, valgte mange skogbesøk (men bare de som besøkte skogene ble intervjuet). Mange mente at det er for stor fokus på penger, og for mye fokus på konsumerende aktiviteter for barna. Foreldre følte at de konstant måtte minne barna på at det var en rekke ting de ikke kunne kjøpe. Bruk av skogene ble sett på som en alternativ aktivitet for å komme bort fra kjøpepresset man ellers ville ha hatt ved å oppholde seg på kjøpesentra.

Vi har vel det egentlig for godt nå på en måte. Nå har jo jeg vært heldig å ha opplevd hele tida jeg da, fra dårlige tider og krigen og sånn at det har gått sakte og sakte oppover. Da når vi fikk 10 øre til 17.mai vet du så hoppa vi i taket. Så jeg tror vi har om vi ikke hadde noe særlig med leker og sånn vi, men vi hadde det mye bedre og mer lykkeligere enn ungene har det i dag. De får alt de peker på og når de først har fått en ting så var ikke det noe og så ønsker de seg noe nytt med en gang.

Kvinne, 78, Østensjøvannet

Betalt parkering eller betaling for andre former for tilrettelegging i marka ble ikke akseptert av respondentene. Det ble uttrykt skepsis til denne formen for finansiering av tiltak, fordi det vil være vanskelig å definere grensen mellom akseptable og ikke akseptable betalings tiltak. De fleste respondenter hadde imidlertid forståelse for at det kostet å stelle og tilrettelegge skogen, men mente at dette ansvaret lå hos offentlige myndigheter.

Nei, jeg leste jo faktisk noe for noen få år siden om at det kanskje skulle bli, man skulle begynne å ta inngangspenger til skiløypene så å si, det er jo noe helt nytt her. Jeg håper at vi kan ha det sånn fortsatt jeg altså, gratis. Det er noen da som prøver seg og ser penger i alt vet du.

Kvinne, 71, Østensjøvannet

3.4. Lokale forhold

3.4.1. Tilhørighet

Respondenter ble spurt om sine tidligste opplevelser i skogen, og det er tydelig at man husker best de gode opplevelsene. Minner fra barndommen der de brukte skogene, var sterke og inkluderte positive minner av å løpe rundt og utforske nye områder. Det var også noen skremmende opplevelser, og av og til ble ubehagelige stemninger beskrevet. Andre respondenter husket skogene som mørke og litt skumle. Mange husker at det var spennende å

klatre i trær. Barndommen ble av mange respondenter beskrevet som epoke i livet med mye frihet, der de på egenhånd eller sammen med venner, utforsket arealer og utfordret det fysiske skogsmiljøet ved for eksempel å klatre i trær og bergvegger. Noen av respondentene trakk frem minner om en tid der skogene, og særlig beitemarkene og dyrene var helt inntil husene.

Jeg husker på den der nordre Skøyen gård da som jeg egentlig har mest forhold til, der er det jo bygd ned alle jordene, men der var det jo kornåkre når jeg vokste opp så vi fløy jo og lekete i de der åkrene. Så bygde de blokkene, de hvite blokkene, som du ser der, de kom jo opp på 60-tallet, og det samme med et sånn rekkehusområde som lå på de jordene da. Så det er veldig greit da at du har dette og Abildsø for da er det liksom litt igjen da.

Mann, 54, Østensjøvannet

Opplevelse av skogen i barndommen ble ofte beskrevet i sterke ordlag, enten som fantastiske eller skremmende. Disse første minnene fra skogen, var ofte årsaken til at de brukte de samme stedene som voksne eller at de tok med sine barn til de samme stedene. Dette til tross for at flere respondenter bare ville la barna sine besøke skogene sammen med voksne.

Jeg drev og rydda i et skap i går og da fant jeg en gammel kalender, og det var sånne bilder, nå har jeg ikke brukt den en gang, for jeg bare kjøpt den fra noen fra en sånn Lion klubb, og der er det bilder av mange av disse forskjellige tingene. Fra Nordre Skøyen, Mariholtet og flere av disse tingene inne i marka. Og det var så koselig å se det igjen og så tenkte jeg at den har jeg gjemt altså for bildene er så fine så du kunne nesten ha rammet dem inn, faktisk.

Kvinne, 78, Østensjøvannet

Folks minner fra skogen som barn var i det store og hele positive, selv om de var spennende. Mer strabasjose opplevelser, som regntunge dager og overnattinger i telt, ble trukket frem som episoder de husket spesielt godt.

Jeg er fra holdt på å si bygda sjøl da, og jeg syntes at her finner jeg likhetstrekk til barndommen min og oppveksten min da, med natur og jorder. Jeg er fra en gård. Fra Rena i Østerdalen. Jeg gikk akkurat nå og tenkte på foreldrene mine faktisk og da vi drev med våronn. Gårdene som ligger rundt her og minner meg veldig mye fra barndommen og oppveksten min.

Kvinne, 57, Østensjøvannet

Noen av respondentene fortalte uoppfordret om gode barndomsminner de hadde opplevd på bestemte steder i skogen og ga uttrykk for at dette også ofte var historier man fortalte videre til sine egne barn og venner. En del respondenter trakk likevel frem at de setter mer og mer pris på skogene, ettersom de blir eldre. Åtte respondenter uttrykte bekymring for at barn i dag får for lite fysisk fostring eller at det er for lite lek utendørs, og noen utdypet dette med eksempler fra barn i egen familie. Det ble sagt at mange barn foretrekker å spille dataspill eller å se på TV, og får mye mindre fysisk trening fordi foreldrene kjører barna til skolen, samt til fritids- og sportsaktiviteter. Noen respondenter forsøkte å forklare endringene i bruken blant den yngre generasjon med at det var større behov for tilrettelegging og aktiviteter i dag, for å holde tritt med konkurransen med alle de andre tilbudene de unge har i samfunnet i dag.

Jeg har vært selvstendig næringsdrivende siden 1964, det begynner å bli noen år siden, da var ikke du født vet du, neida, så vi flytta opp her for 33 år siden, rett opp i steinvegen. De (barna) var jo små kan du si, 5 og 2 år, ja vi brukte området her hele tiden, søndagsturer vet du, både vinterstid og sommerstid, ja, det er altså hvis du først har oppdaget Østensjøvannet, så er det, det er så flott at du aner ikke.

Mann, 71, Østensjøvannet

Barna bor i nærheten. De bruker det ikke så mye, nei, men jeg håper de gjør det når de blir litt eldre. De er litt sånn daffe, ja, de trener jo å sånn, men ikke akkurat gå tur det syntes de blir litt for kjedelig. De har ikke barn selv enda.

Kvinne, 57, Østensjøvannet

3.4.2. Engasjement

Flere av respondentene mente at lokalbefolkningen burde få komme med innspill på plandokument for endringstiltak i nærmiljøet, og det var også en oppfatning at folk var mer engasjert og hadde flere kommunikasjonskanaler å ytre seg på nå enn tidligere. Arbeidet som ble gjort av ulike frivillige organisasjoner ble sett på som en viktig kanal for lokalbefolkningen til å ytre sine meninger, og de fleste stolte på at organisasjonene tok vare på sine særinteresser. Mange av de spurte var da også medlem i frivillige organisasjoner.

Et par respondenter var ikke fornøyd med organisasjonenes arbeid, fordi de hadde for liten gjennomslagskraft i konkrete saker. Det ble generelt fremsatt at organisasjonene var mest opptatt av miljøspør-

mål, men respondentene så ingen motsetninger mellom dette og lokalbefolkningens eller brukernes behov for skog. Den største trusselen for de aller fleste av respondentene var nedbygging av naturarealer, slik sette hadde miljøvern og friluftsliv samme formål med å hindre nedbygging.

Fem respondenter mente at skogbruket var uansvarlig overfor lokalbefolkningen. De følte avmakt i forhold til endringer som skjedde som følge av hogster, vegbygging eller oppgradering av veier. Slike inngrep ble oppfattet som dramatiske, spesielt fordi slik aktivitet kom så brått og uventet på dem, enten ved at de støtte på det på turer eller at de hørte av andre at nå var det noe på gang. De samme respondentene mente at det burde vært gitt informasjon om skogbrukstiltak i nærmiljøet.

Undersøkelsen som ble gjennomført viser at det er stor interesse for forvaltning av naturarealene blant respondentene. De aller fleste som passerte ville bli intervjuet om skog og deres bruk av skogen. Seks av respondentene var passive medlemmer i frivillige organisasjoner og ville ikke bli involvert mer enn i dag.

Jeg er passivt medlem av Østensjøvannets venner, og de utgir et veldig fint medlemsblad en gang eller to i året. Jeg så en plakat her borte at Rotary har rensket opp den gamle brenneritomten, det sto skilt om det der borte, så det er klart at dette har vært en del av den gamle bygdekulturen rundt Oslo, har jo vært her blant annet. Tilretteleggingen her er bra for mitt behov.

Mann, 68, Østensjøvannet

Det å engasjere lokale politikere til å bevare områder for nedbygging ble blant noen respondenter sett på som et viktig tiltak. I tillegg ble det ansett som viktig å danne velforeninger og andre gruppeeringer med spesielt fokus på forvaltning av nærområdene, ikke minst for å lære om lokalmiljøet og høste av andres erfaringer. Tiltakene kan være mange, men de fleste pekte på nødvendigheten av å informere om lokalhistorien, samt å utbedre enkle tilretteleggingstiltak som benker og oppholdssteder. Andre tema kan være fjerning og skjøtsel av trær som skaper skygge på fellesarealer. Rydding av søppel i skogene og skogskjøtsel nær bebyggelsen, er tiltak som kan utføres av lokalbefolkning, organisert gjennom for eksempel velforeninger. Det ble pekt på at skogene utenfor hagegjerdene i mange tilfeller ble en dumpingsplass for hageavfall. I alt ti respondenter pekte på at dugnader for å ta vare på nærmiljøet skapte økt tilhørighet og ansvarsfølelse for nærmiljøet, og ga en god mulighet til å bli bedre kjent med naboer.

3.4.3. Symbolikk

Trærne, og da spesielt de gamle trærne, ga for noen respondenter en viss grad av ærbødighet for at de hadde stått på samme plassen så lenge. Respondentene knyttet gjerne hendelser i verdenshistorien eller nærmiljøet opp til treets historie og at trærne på en måte hadde opplevd disse hendelsene. Trærne ble gjennom slike sammenligninger på en måte sanseliggjort og dermed ble også en sterk identitetsfølelse etablert til stedet. Det at trær lever lenge ble påpekt av mange respondenter, og de ble satt inn i en fortid, nåtid og fremtid. Trærne representerte dermed et symbol på noe varig og på noe som ga stedet en helt spesiell identitet.

Ringkollen og Løvli og det området der. Der er det flatehogst liksom. Det er ikke noe annet. Det var noen fra naturvernforbundet som hadde vært oppe ved i nærheten av Oppkuven der og vist fram et område som var snauhogd hvor det hadde stått skikkelig gammel skog da. Og det er jo helt grotesk å se på liksom de der svære stubbene som står igjen. Gud veit hvor mange år de trærne har vært altså. Gamle trær gir så herlige perspektiver altså og vite at det treet har sett alt mulig rart gå forbi da, for å si det sånn. Det er utrolig.

Mann, 54, Østensjøvannet

Noen treslag var viktigere enn andre for respondentene, lauvtrærne var ofte mest verdsatt, og arter som eik, hassel og ask ble oftest nevnt. Det var de mer sjeldne trærne som ble nevnt i sammenheng med friluftsliv og naturopplevelse. Trær ble generelt sett på som et helsebringende tegn eller symbol i landskapet. Grantreet ble av flere assosiert med juletrær. Hassel ble nevnt som et viktig treslag ved Østensjøvannet, fordi barn før kunne samle nøtter, som de ristet og spiste. Det samme gjaldt høstløvet, ofte fra store fargerike lønnetrær, som de hadde raket sammen til hauger og hoppet i som barn.

3.4.4. Møteplass

Mange av respondentene understreket umiddelbart fordelene skog har for det enkelte menneske, men understreket samtidig at dette er goder som gjelder alle i samfunnet. Sosiale verdier i skog ble ofte satt inn i en større sammenheng. Det ble av noen respondenter skilt mellom naturarealenes betydning for sitt eget liv i motsetning til bevaring av biologisk mangfold og bærekraftighet som ofte er nevnt i media og politikk. Flere respondenter mente at miljøvern og biologisk mangfold av de fleste høringsinstanser i utrednings- og konsekvensanalyser blir sterkere vektlagt, enn friluftslivet og sosiale aspekter. Konflikten mellom friluftsliv og vern kan

være forhold knyttet til tilretteleggingstiltak av ulik grad og karakter, samt at vernede skoger ofte blir oppfattet som rotete skoger.

Foto 8. Skogen som en sosial arena har stor betydning for mange av respondentene. Intervjuene viser at mange er vanemennesker og bruker de samme områdene om og om igjen, og overfører tradisjoner til neste generasjon. Østensjøvannet, Oslo. Foto: Vegard Gundersen

Arealene der intervjuene ble gjennomført var godt kjent for noen av respondentene helt fra barndommen av. De tok i dag med sine egne barn og barnebarn til de samme plassene. Dette viser at det man er vant til å gjøre ofte videreføres til neste generasjon og også at det man gjorde i barndommen setter premisser for hva man gjør senere i livet. Det var klare bevis for at minner om gode opplevelser er noe de ønsker å overføre til neste generasjon. Dette gjaldt spesielt noen av respondentene i Styrimarka som hadde bodd i det samme området i generasjon etter generasjon.

Ja, du vet, etter skoletid og sånt noe gikk vi på ski hver bidige dag, i alle forskjellige skibakker. De bekedalbakkene der borte, der borte hvor bomstasjonen er, jo, der var det idrettslag Bekkelaget hadde 3 skibakker der, sånne guttebakker, og der arrangerte dem guttenes Holmenkollrenn, så der var det skibakker. Men da den Europavegen kom, den har jaggu vært der lenge den au, ja, du kan se konturene av det, så den derre den største hoppa de vel borti 40 meter vel, i den største, ja, det var sosialt, ja, så der var det svær tilstevning. Skogsbilvegene kom etter hvert vet du, hvis du kjører opp til Rustadsgata, der er det bom for å komme inn, så er det kjempefine veger vet du, går til Gullsmeden, og Døggården, fløy jo mye på ski, det er så kjempefint så.

Mann, 84, Østensjøvannet

Skogen som en sosial arena har stor betydning for mange av respondentene.

Treffer mange som er på hils, folk som ofte går rundt her og du hilser bare fordi du ser dem ofte, du kjenner dem egentlig ikke, men kjenner dem igjen.

Kvinne, 52, Østensjøvannet

Intervjuene viser at mange er vanemennesker og bruker de samme områdene om og om igjen, og overfører tradisjoner til neste generasjon. Innvandrere utgjør lokalt en stor del av målpopulasjonen og det ble antydning at deres bruk og tradisjoner skiller seg fra den «etniske» norske tradisjonen å bruke skogene på, blant annet ved at skogene brukes i større grad som en sosial arena. Ingen med fremmedspråklig bakgrunn inngikk som respondenter i undersøkelsen.

Det er mange innvandrere som er ute ved parkeringsområdet lenger ned her. Veldig store grupper med innvandrerfamilier og noen av de er ute veldig sent på kvelden, faktisk, og da har de på en måte område for seg selv, ja, de går ikke så mye rundt vannet, det hender det å og kanskje mest innvandrermenn har jeg sett gått rundt her, men kvinner og barn holder seg veldig mye der borte. Jeg vet ikke om de kanskje synes det er for mye folk her, så det kan du legge merke til, eller så møter man alltid veldig mange skoleklasser her da, veldig mye, så er det fotballanlegg her i forbindelse med Abildsø skole og andre skoler og idrettsarrangementer her og løper stafett rundt her og lupe og forstørrelsesglass.

Kvinne, 57, Østensjøvannet

3.5. Holdninger

Et viktig moment for mange av respondentene var ønsket om og behovet for å overføre kunnskap om skogen til neste generasjon. Årsaken til dette var i følge noen respondenter at dagens barn hadde for liten kontakt med naturen, og som en forlengelse av dette ikke respekterte den eller tok vare på den. Det ble ansett som viktig å integrere skogen i undervisningen i skoleverket, og de fleste mente at skolen i så måte hadde fått nye oppgaver og var flink til å ivareta naturkontakten i dag. To respondenter mente at undervisningen burde være like mye rettet mot å bli kjent med naturen og beherske den, som mot det å tilegne seg faktakunnskap om for eksempel dyre- og plantelivet. Forsøpling og skadeverk finnes i enkelte områder, og ved å gi barn kunnskap, mente man at interessen og respekten for naturen ville bli bedre.

Ansvarsfølelse, ja, det er klart atte jo flere man kan få ut på tur, altså hvis de liksom, der har jo både foreldre og skole et ansvar å få lære unge mennesker det å være på ute i naturen og oppleve det da. Det tror jeg kan være en måte å forstå hva du bør gjøre og hva du ikke bør gjøre på. Det har nok mye med holdninger å gjøre. Eller det har bare med holdninger å gjøre, men det er klart det er alltid noen som ikke interesserer seg for det der i det hele tatt og bare oppfatter det som træl ikke sant, som her kan vi bare bli kvitt alt vi ikke trenger og bare hive det (søppel).

Mann, 54, Østensjøvannet

Foto 9. Flere respondenter mente det var viktig å integrere naturen i undervisningen i skoleverket, og de fleste mente at skolen i så måte hadde fått nye oppgaver og var flink til å ivareta naturkontakten i dag. Østensjøvannet, Oslo. Foto: Vegard Gundersen

Noen respondenter mente at barna generelt var interesserte og glade for å lære om naturen, og jo tidligere man startet med dette, desto lettere var det å fange interessen. Det å lære om tingene rundt seg ble av mange sett på som en berikelse, spesielt det lokale dyre- og plantelivet. Det å legge forholdene til rette for aktiviteter og steder for barn i skogen ble sett på som viktige tiltak for denne gruppen. Samtidig ble det ytret ønske om ikke å innføre for mange «menneskeskapte» elementer og sterke tilretteleggingstiltak i skogen. Respondenter så at skogen hadde en viktig rolle i lokalsamfunnet. Det er derfor viktig med informasjon til brukerne av skogen, enten dette har form som en plakat om det lokale dyrelivet, eller å bruke lokalkjente som kan fortelle om natur- eller kulturhistorie.

Det har jo vært bygd ut en del, fordi når jeg vokste opp så gikk det ikke turveg rundt hele Østensjøvannet, nei det gjorde ikke det, så da kom du liksom ikke til på den siden der. Det ble bygd ut en gang på 60-tallet tror jeg, i slutten av 60-tallet vil jeg

tippe, og ja, i gamle dager sto folk på Østensjøvegen og hadde en sånn parkeringssted hvor de sto å vaska bilen på 60-tallet, og så vidt jeg husker var det en sånn bilrace her på vinteren, det har det også vært, men det har jo blitt mer respekt for området etter hvert, i begynnelsen, det var jo ikke det på 60-tallet, så det har kommet i de senere år.

Kvinne, 52, Østensjøvannet

3.6. Viktige sosiale grupper

Noen fellestrekk ved intervjuvarene, sortert på aldersgrupper, er vist i tabell 3. Man må være varsom med å generalisere på dette grunnlaget, men det kan brukes som et idégrunnlag for oppfølgende representative spørreundersøkelser. Nasjonale brukerundersøkelser viser at alder gir sterk predikasjon på hvilke aktiviteter som gjøres i skogen og hva de besøkende ønsker av ressursen skog i sitt nærmiljø (Odden 2008). Barn er jo ikke representert i undersøkelsen, men siden familier med barn er intervjuet, kan man få en indikasjon på hvordan barn og barnefamilier bruker naturarealene. Likeledes er ungdom underrepresentert i materialet, av den enkle grunn at det var få ungdommer som passerte ute i skogen. Derfor er definisjonen av ungdom utvidet til å omfatte den yngre generasjon med alder fra 15 år og opp til 30 år. I den andre enden av aldersskalaen er de eldste flittige brukere av marka, noe som også er i tråd med nasjonal trender (Odden 2008).

Foto 10. Viktige møteplasser i skogen kan være åpne sletter eller som i dette tilfelle en badeplass. Ofte vil ungdom i større grad benytte seg av disse områdene på kveldstid. Illustrasjonsfoto. Foto: Vegard Gundersen

Tabell 3. Oversikt over viktige brukergrupper i undersøkelsen med angivelse av foretrukket aktivitet og ressurs i bynære skoger.

Definert brukergruppe	Type av ressurs/foretrukket aktivitet
Familier Aleneforeldre m/barn (0–15 år) / n=4	Sosialt. God tilrettelegging, kafeer, lekeplasser, organiserte tilstelninger, flere besøkende. Sikkerhet.
Ungdom / ung generasjon (15–30 år) Menn / n=5 Kvinner / n=5	Sosialt. Aktivitetsarenaer. Sletter, vann. Steder som de kan samles på uten å bli forstyrret. Et sted for å komme seg vekk fra autoriteter og foreldre, og være sammen med venner.
Middelaldrende (30–55 år) Menn / n=5 Kvinner / n=6	Slippe unna mas og kjas på jobben. Nedstressende. Naturopplevelse. Stillhet og ro. Trene. Gå tur med venner.
Eldre generasjon (55+) Menn / n=15 Kvinner / n=7	Helse. God tilrettelegging. Steder å hvile. Kulturminner. Vanner. Stille og fredelig. Sikkerhet.

Langs en alderskala er respondentene opptatt av ulike sider ved skogen og har ulike ønsker om hvordan skogen skal se ut og hvilke behov den skal dekke. Familier med små barn er ikke så mobile, slik at de må ha gode nærmiljøer innen korte avstander fra hjemmet for at de skal kunne bruke dem i hverdagen. Men det er også eksempler på at foreldre tar seg en joggetur med vogn mens spedbarnet sover, og planlegger dette i forhold til barnets livsrytme. Likevel, flere respondenter fremla at det sosiale er viktig; det å komme seg ut, la barna leke og treffe andre foreldre. Barnefamilier kan derfor ha spesielle behov for ganske høy grad av tilrettelegging, med lekeplasser, gode gangveier og arenaer for andre aktiviteter.

For ungdom og unge voksne bruker de som besøker skogen den ofte til trening og fysisk aktivitet, men også det å samles på steder i skogen, på en slette eller et svaberg, for å komme vekk fra voksne, ble pekt på som viktig. Tilretteleggingen for denne gruppen er særlig konsentrert om fysiske aktiviteter som terrengsykling, klatring og andre aktiviteter som krever høy grad av tilrettelegging, i tillegg til at åpne plasser i skogen kan fungere som sosiale samlingspunkt.

Den middelaldrende gruppen er svært heterogen, og det er vanskelig å kunne skille ut noen felles trekk. Det ser imidlertid ut til at det er viktig for denne gruppen å komme ut i skogen å slappe av etter en stressende hverdag med jobb og familie. Respondentene foretrekker da stillhet og ro, og turen bærer mer preg av avkobling enn at den skal være en sosial aktivitet. Trening er også viktig for mange i denne gruppen.

Den eldre generasjon er overrepresentert i materialet, og mange var på tur for å holde ved like helsen eller å komme seg igjen etter å ha hatt problemer

med helsen. De eldre er opptatt av gode gangveger, mange benker og steder hvor man kan sette seg ned å treffe andre på tur. En del eldre hadde utviklet ekstreme vaner på bruk av skogen, ved at de satte seg klare mål for akkurat hvor langt de skulle gå og hvor langt tid de skulle bruke. Dagens tur ble da satt inn i et målbart system og man kunne vurdere i hvor stor grad man kunne være fornøyd med dagsformen.

Tilretteleggingen i skogene må ta hensyn til de ulike behovene folk har til skogen. Det er en fare, som også ble uttrykt fra mange av respondentene, at en gradvis tilrettelegging vil resultere i endret karakter av området over tid. Når det gjelder tilrettelegging er det også viktig å være klar over generasjonsforskjeller, der den yngre generasjon ser ut til å ha et mer liberalt syn på tilrettelegging i naturen enn den eldre generasjon.

4. DISKUSJON OG KONKLUSJON

4.1. Brukerne har sterke bånd til skogen

Flere forskningsarbeider har understreket at det er stor mangel på kunnskap om grunnleggende verdier knyttet til natur, og det er også mangel på gode metoder for å beskrive verdiene slik at de kan ha en praktisk anvendelse i forvaltningen (Xu & Bengtson 1997, Patterson m.fl. 1998, Lockwood 1999). I den postindustrielle tidsalderen vi lever i kan det være nødvendig å utvikle en helt ny verdiskalering for mye besøkte skoger, ikke minst for å sette slike verdier inn i dagens miljømessige og økonomiske utfordringer og mål for forvaltningen av skogene (Mather 2001). Verdiene vil på en eller annen måte bli ekstrahert fra folks beskrivelser for hva skogene betyr for sine liv. Undersøkelsen viser at folk har

minner, konkrete opplevelser og meninger fra steder i skogen, som gir hvert enkelt sted en helt spesiell identitet. Selv om stedets betydning i skog har vært forskningstema (f. eks. begrep som *genus loci*, *place attachment*, *sense of place*, *favorite place*) de siste tiårene, er det fortsatt begrenset med kunnskap om stedets betydning for individet (Sack 1992, Patterson & Williams 1998, Cheng m.fl. 2003, Aasetre & Gundersen 2007). Materialet viser at beskrivelser som faller inn under det som kan benevnes som individets *velvære*, i første rekke er knyttet til en generell opplevelse eller følelse som folk uttrykker når de skildrer hvilken betydning skogen har i deres egne liv. Alt i alt viser undersøkelsen at det er sammensatte verdier forbundet med bruk og opplevelse av skog. De besøkende bruker arealene forskjellig, har forskjellige verdier, men felles for alle er at skogene er viktige, at de bryr seg om dem og ønsker å forbedre og ta vare på dem. Naturmiljøer er ikke bare fysiske lokaliteter for respondentene, men også minner, erfaringer og opplevelser som skaper engasjement og meninger om stedet. Sammenhengen mellom folk og sted er personlig og det er gjennom bruken at folk har tilhørighet til bestemte steder i skogen. Skogens symbolske verdier har derfor ofte en forankring i en estetisk opplevelse av natur, enten dette er positive eller negative erfaringer.

Foto 11. Klassiske studier har vært opptatt av å kartlegge atferden til brukerne, hvem, hva og hvor folk gjør de ulike aktivitetene, mens den viktigste underliggende årsaken til bruken ofte er å finne i folks behov for mental restaurering i form av å hente krefter og komme seg igjen etter stress, sykdom eller atferdsproblemer. Østensjøvannet, Oslo. Foto: Vegard Gundersen

Forskning har i de siste tiårene understreket betydningen av natur for menneskets psykiske helse (Ulrich 1986, Kaplan & Kaplan 1989, Hartig m.fl. 1996, Laumann m.fl. 2003), særlig at skogene gir mulighet for å få et lite avbrekk fra stressende hverdagsliv. Verdier som respondentene tillegger skogen er betinget av spesielle naturmessige, estetiske eller arkitektoniske forhold. Dette er verdier som kan settes inn i en større sammenheng knyttet til hvordan folk lever sine liv. Når respondentene snakket om skog var det ikke bare skogen og bruken av denne som ble nevnt, men den ble nevnt som en del av lokalsamfunnet, knyttet til nedbygging, læring, utdanning og sikkerhet. Et tilsynelatende uvesentlig sted estetisk sett kan være helt spesielt for den enkelte bruker, knyttet til for eksempel spesielle hendelser i barndommen eller knyttet til egne bruksvaner. Ofte kan det være praktiske forhold som gir stedet betydning; at det er passe avstand fra bosted eller fra parkeringsplass, eller at det føles trygt å komme tilbake til de samme stedene.

4.2. Sikkerhet er viktig for mange

De sosiale aspektene ved bruk av skog styrker individ, familie og andre gruppers identitets- og sikkerhetsfølelse. Derfor er skogene spesielt viktige offentlige arenaer for å bygge opp de sosiale relasjonene i lokalmiljøet, særlig når enkelte grupper, som alenemødre og kvinner, og kanskje også enkelte i fremmedspråklige miljøer, er redde for å besøke skogen alene. Intervjuene viser at en del kvinner kan være engstelige for å bruke skogene på visse steder og på visse tider av døgnet. Noen besøker skogene bare sammen med andre eller langs veger eller på steder der de vet det er andre mennesker til stede. Slik sette påvirker denne «frykten» den atferden de utøver i skogen. Noen respondenter er klar over alle de positive sidene ved skogene, men bruker dem i liten grad på grunn av frykt. Media presenterer både positive og negative sider ved skogen, men sensasjonsoppslag om negative hendelser kan skape unødvendig frykt. I Sverige er det for eksempel påviste nedgang i bruken av skogen, etter forsideoppslag i landsdekkende aviser om faren for flått og flåttbårne sykdommer ved bruk av skogen (Berglund pers.medd.). Selv om den kalkulerede risikoen for å oppleve noe farlig er lav, hjelper dette lite når mange opplever denne risikoen som stor.

Til tross for at frykt er utbredt blant noen brukergrupper virker det som om folk i studieområdene er mye mindre opptatt av frykt og sikkerhet enn det som er

observert i fra for eksempel Storbritannia (O'Brien 2003, 2004). Asosial atferd og forsøpling er fra andre land vist seg å være gode indikatorer på hvordan folk opplever sikkerhet; desto mer forsøpling og ustelte skoger desto større følelse av utrygghet (O'Brien 2003, 2004). Det må også antas at folks frykt er underestimert i undersøkelsen, da de fleste ikke uten videre ønsker å snakke om slike personlige spørsmål. Det er eksempler der de svarte nei på spørsmålet om man unngikk spesielle områder til bestemte tider på døgnet, mens man senere i samtalen kunne fortelle den ene og det andre om at man aldri gikk den snarveien eller at man aldri var ute etter at det var mørkt. Temaet «frykt» og sikkerhet i skog er noe forskningen har vært lite opptatt av i Norge, men som dette studiet viser, frykt er tilstede blant de besøgende. Et forvaltningsmål kan være å styrke de sosiale møteplassene i skogen, gjennom opparbeidelse av gode innfartsårer, knutepunkt og ferdssårer. Det er vist fra Storbritannia at slike tiltak kunne medføre at flere føler seg trygge (O'Brien 2004).

4.3. Andre brukere til besvær

Nasjonale brukerundersøkelser er gjennomført jevnlig siden 1970-tallet (Odden 2008). Undersøkelsene viser at det er en relativ stor rekrutteringsvikt til tradisjonell friluftsbruk som gå- og skitur,

samt høstingsaktiviteter som fiske- og bærtur. Odden (2008) viser videre at de som har vært mye på tur i barndommen ofte fortsetter med dette når de blir voksne. Læringsfaktoren er vesentlig for hvor aktiv friluftsbruker man er. Resultatene fra intervjuene ved Østensjøvannet viser at de fleste voksne vil at barna skal bruke skogene ofte, men at de samtidig ikke ønsker å sende barna til skogen uten at de selv er til stede eller at andre voksne passer på. Selv om man som barn lekte alene i skogen uten tilsyn av voksne, har det altså skjedd en mentalitetsendring siden den gang. Dette handler om forskjellen mellom reell og opplevd sikkerhet. Det har vært kriminelle handlinger i studieområdene som har fått store oppslag i media. Fortetting medfører større befolkningkonsentrasjoner og kan føre til et mer uoversiktlig nærmiljø når det gjelder kriminalitet og trafikk. Odden (2008) peker også på at de unge har et mye større fritidstilbud i dag enn det som var tilfelle på 1970-tallet. Det er vanligere i dag at foreldre er ute i jobb og har mindre tid til å være sammen med barna på dag- og kveldstid. Dette har konsekvenser for barn og ungdoms bruk av natur, der bruken er mer organisert og planlagt i dag enn den var på 1970-tallet. I en slik situasjon blir barnehage og skole spesielt viktige institusjoner for å innarbeide gode friluftsvaner, fordi barn bruker så mye av tiden sin her.

Foto 12. Skogene ble av mange verdsatt for å få et avbrekk fra dageliv og for å kunne trekke seg tilbake fra et ofte stressende arbeidsliv. Bildet viser hvordan folk utnytter plassen langs vannkanten til å finne seg hver sin lille idyll og stillhet ved Nøklevann, Oslo Østmark. Foto: Vegard Gundersen

Det er siste årene vist at det foregår en modernisering av friluftslivet i Norge, med økende deltagelse i mange nye former for utendørsaktiviteter (Vorkinn 1999, Odden 2008). Det er fremhevet at dette kan medføre konflikter mellom brukere som utøver tradisjonelle aktiviteter og de som tar i bruk moderne aktiviteter i skogen slik som for eksempel terrengsykling og ridning (Vorkinn 1999). Likevel var det bare få av respondentene som pekte på at det kunne være konflikter mellom ulike brukere av nærmiljøet. Det ble sagt at gruset gangveg og grusveger favoriserte terrengsykling og motoriserte kjøretøyer. Dette kan til sin tid resultere i ulykker og gjøre områdene mindre attraktive for andre. Det er en utfordring å etablere tilgjengelighet for alle, og samtidig holde skogene attraktive for «myke trafikanter» til fots. For stor tilrettelegging kan medføre at nye «moderne» brukergrupper tok i bruk området og reduserte opplevelsesverdien for den tradisjonelle bruken. Konflikten mellom tradisjonelle aktiviteter innen friluftslivet (godt beskrevet i Faarlund 1973) og mer moderne aktiviteter ble fremhevet av noen respondenter, uten å være fremtredende.

4.4. Tilrettelegging, ja takk, men ikke for mye...

Respondentene mente at de hadde lett tilgang til skogene i deres nærmiljø. De aller fleste hadde en skog de kunne besøke i nærområdet, og det var gode forbindelser til markaområdene. Forskning viser at det å ha gåavstand til skog i nærmiljøet er avgjørende for hvor mye nærskogen blir brukt (Thorèn m.fl. 1997, Hörnsten & Fredman 2000). I Østensjøområdet var kulturlandskapet viktig for mange, og særlig knyttet til minner om en rik bondekultur forbundet med nærkontakt med husdyr og lek i gårdsmiljø. Strandsonen og markavannene var spesielt viktige steder for brukerne. De fleste respondenter hevdet at de ønsket en moderat grad av tilrettelegging. Det ble spesielt etterspurt mer tilrettelegging for at barn og ungdom skal kunne bruke naturen i større grad enn de gjør i dag. I tillegg var det mange som etterspurte godt merkete skogstier med informasjon og kart. I Norge har det vært en tradisjon for enkel og naturvennlig tilrettelegging av bynær skog (Gundersen m.fl. 2006). Respondentene ser ut til å støtte dette synet da de aller fleste var fornøyd med tilrettelegging slik den var på intervjudtidspunktet. Dette gjenspeiler også en generell skepsis for endringer i det landskapet man kjenner godt til. Underveis i samtalen kom det ofte frem at jo da, det hadde vært fint med både

den ene og den andre form for tilrettelegging. Det er derfor viktig å informere brukerne om alle mulige planer som vil forandre nærmiljøet. Respondentene betrakter skogene som fellesareal, men det er samtidig en frykt for at alle skal få oppfylt sine ønsker i området. Dette vil i følge respondentene kunne ødelegge hele området ved at det ble altfor stor grad av tilrettelegging. Tilsvarende resonnement er gjennomført i andre områder, der moderat tilrettelegging for friluftsliv representerer «den gylne middelvei» for spekteret av brukere og som viser seg å være mest ønskelig fra brukerne (Hughes & Morrison-Saunders 2003).

4.5. Ryddige skoger er best likt

Det var i denne studien overraskende få som kjente til eierskapet til skogene. I motsetning til hva som er beskrevet fra andre land (Konijnendijk 1999, O'Brien 2004), kjente respondentene i Norge heller ikke til skogområder med ferdselsbegrensninger. Det er tydelig at allemannsretten tas for gitt og at man dermed står fritt frem til å bevege seg i skogen. Konflikt mellom private særinteresser og kollektive verdier kan også være gjeldene i nærmiljøet. Naboconflikter som skyldes sikt og lysforhold i forbindelse med trær, er av de vanligste i Norge, og kan overskygge arbeidet for felles nytteverdier av å ha et trivelig nærmiljø. Respondentene nevner eksempler der velforening har startet arbeidet med å rydde i nærmiljøet slik som plukke opp søppel og gjennomføre enkle skjøtselstiltak. Noen respondenter kunne fortelle at det som startet med små tiltak og enkle dugnadsoppgaver har fått ringvirkninger og endt i store planer for å forbedre nærmiljøet. På sikt har dette medført økt trivsel og samhold blant beboerne. Ringvirkninger rundt lokal forvaltningsansvar er beskrevet inngående fra amerikansk forskning (f. eks. Kaplan m.fl. 1998).

Undersøkelsen stilte flere spørsmål i forhold til skjøtsel av skogen og det viste seg at både intensivt drevete skoger med hogstflater og tette verneskoger i nærmiljøet var lite ønskelig blant respondentene. Det at en majoritet i befolkningen ønsker ryddige velskjøttede skoger med store trær er vist i mange nordiske preferansestudier (Frivold & Gundersen 2009). Det er et problem for mange av respondentene at skogene oppleves som uryddige og ustelte, blant annet ved at skogene blir tettere og innholder flere vindfall og mer død ved. Flere av respondentene mente at skogeieren måtte bli flinkere til å skjøtte skogen og det er mangel på kunnskap blant

respondentene på at død ved bevares for biologisk mangfold. I de tilfeller respondentene fikk informasjon om at død ved etterlates i skogen for alle de artene som er avhengig av død ved, ble «rotete» skogstrukturer i større grad akseptert. Dette viser at ustelte skoger kan lede til at skogeieren settes i et dårlig lys, og at man ikke tar vare på skogen sin, i tillegg til at «uryddige» områder i neste omgang kan medføre forsøpling og asosial atferd. Til syvende og sist virker dette inn på folks følelse av sikkerhet i skogen (Kaplan m.fl. 1998). Det må imidlertid legges til at flere respondenter var opptatt av områder som er viktige for bevaring av biologisk mangfold, og det var også noen som aktivt søkte seg ut i de mest villmarkspregede områdene av marka.

4.6. Involver brukerne i planleggingen!

I de tilfeller folk opplever at det har skjedd endringer i skogen uten at de selv har visst om det, kan dette lede til konflikter eller protester mot den som har gjennomført endringene. Dette kan selvforsterke seg ved at man gjennom samtaler med andre brukere kan ta opp og diskutere endringene som har skjedd og årsakene til dette. Det å involvere lokale brukere i planlegging og forvaltning kan dermed ha stor betydning for folks livskvalitet. Informasjon og kunnskap kan foregå på en rekke forskjellige måter, enten det er aktiv deltagelse i styre og stell av området eller at man får informasjon og blir hørt i løpet av beslutningsprosessen. Det er eksempler der det i fellesskap kan blir interessante prosesser mellom eiere, organisasjoner, eksperter og innbyggere. Deltagelse av interessenter gir muligheter til å informere praktikere, eiere og forvaltere om forhold som er viktig i en bærekraftig skogforvaltning (Beierle & Konisky 2001). Individuer i en større gruppe må oppfatte at deres meninger er med på å danne felles syn utad. Det er lettest for skogforvaltningen å arbeide sammen med allerede etablerte organisasjoner innen friluftsliv og naturvern, og de fleste respondentene mente at disse organisasjonene ivaretok deres interesser på en god måte. Men det går også klart frem at innspill fra frivillige organisasjoner ikke alltid er oppdatert på meninger og ønsker fra «mannen i gata». For eksempel mente noen respondenter at man i de siste tiårene har vært mer opptatt av bevaring av biologisk mangfold, enn å legge til rette for friluftsliv i mye besøkte områder (for diskusjon se Gundersen 2005). Med en gang man begynte å stille spørsmål om miljøaspektene merket man at respondentene i

mye større grad gjentok det de hadde hørt fra andre kanaler enn egne opplevde erfaringer.

Det tar lang tid å bygge opp god tillitt mellom innbyggere, lokalpolitikere og lokale forvaltere. Generelt var tilliten til skogforvaltningen i studieområdene stor, selv om det ble pekt på en del kritikkverdige forhold. En måte å møte fremtidens skogforvaltning i by- og tettstednære områder kan være å etablere eller arrangere diskusjonsmøter eller skogdager, et periodisk arrangement der interessenter samles og diskuterer det som har skjedd siste året og hva som skal skje i løpet av neste år. Det finnes flere eksempler der arrangement av skogdag eller diskusjonsgrupper har vært vellykkete for få til en bedre forvaltning av skogen, og der man i større grad har unngått misforståelser og konflikter (O'Neill 2001). Denne formen for demokrati er nedfelt i RIO konvensjonen og Agenda 21 som en viktig del for å fange opp lokalbefolkningens deltagelse i nærmiljøet sitt (St. meld. nr. 23 2001–2002). Det er imidlertid ikke lett for forvalteren å vite hvem som skal være med, hvordan og på hvilke stadier i prosessen en deltagelse blant interessenter skal kunne skje. Det er viktig å bygge tillit til lokalbefolkningen og det er risiko forbundet med ikke å involvere lokalbefolkningen i forvaltningen. Det kan bli store konflikter over beslutninger som gjøres uten en eller annen form for deltagelse. Forvaltere kan ikke forholde seg til befolkningen som en homogen enhet. Eiere og forvaltere av bynær skog må innse at befolkningens bruk og meninger varierer stort, og at de gjennom dette har behov for ulike landskapskvaliteter. Effektivt samarbeid gir viktige impulser, men krever mye tid og arbeid.

5. LITTERATUR

- Beierle, T.C. & D. M. Konisky. 2001. What are we gaining from stakeholder involvement. *Observations from environmental planning in the Great Lake. Environment and Planning C-: Government and Policy* 19: 515–527.
- Bengtson, D. N. 1993. Changing forest values and ecosystem management. *Society and Natural Resources* 7: 515–533.
- Cheng, A., Kruger, L. & S. Daniels. 2003. 'Place' as an integrating concept in natural resource politics: proportions for a social science research agenda. *Society and Natural Resources* 16: 87–104.
- Flick, U. 1998. *An introduction to qualitative research*. Sage, London. 293s.
- Frivold, L.H. 1991. Synet på blandskog genom tiderna. *Skog & Forskning* 2: 6–10.
- Frivold, L. H. & V. Gundersen. 2009. Skog for folk flest: En gjennomgang av kvantitative spørreundersøkelser fra Norge, Sverige og Finland. *INA-Fagrapport* 13: 1–48.
- Faarlund, N. 1973. *Friluftsliv: Hva-Hvorfor-Hvordan*. Norges Idrettshøgskole, Kompendium, No. 32, Universitetet i Oslo.
- Gundersen, V. 2004. Forvaltning av skog i by og tettstedkommuner. *Aktuelt fra Skogforsk* nr. 3/04: 1–36.
- Gundersen, V. 2005. Urban woodland management in Norway: Integrating aesthetic and ecological elements in silviculture. Ph.D. Thesis, Department of Ecology and Natural Resource Management, Norwegian University of Life Sciences, Ås.
- Gundersen, V., L. H. Frivold, T. Myking & B.-H. Øyen. 2006. Management of urban recreational woodlands: The case of Norway. *Urban Forestry & Urban Greening* 5: 73–82.
- Gundersen, V. & K. Bentdal. 2008. Skjøtselsplan for Østensjøområdet Miljøpark. 65 sider. Oppdragsrapport, Oslo Kommune. 65s.
- Gundersen, V. & H. Christensen. 2008. Skogbruk og friluftsliv i bynære skoger – hvilke ønsker har dagens brukere av utmark. *NORSKOG Rapport 2008*: 1. 80s. www.norskog.no
- Gundersen, V. & L. H. Frivold. 2008. Public preferences for forest structures: A review of quantitative surveys from Finland, Norway and Sweden. *Urban Forestry & Urban Greening Volume 7*: 241–258.
- Gundersen, V. & J. Aasetre. 2008. Verdier i bynære skoger – kunnskapsoversikt, taksonomi og saksstudier. *Oppdragsrapport 2/09*: 1–69.
- Haakenstad, H. 1972. Skogbehandling i et utfartsområde, En opinionsundersøkelse om Osloområdet. *Meldinger fra Norges landbrukshøgskole* (51)16. Monografi.
- Haakenstad, H. 1975. Silviculture in recreational areas. The forest and outdoor life in two model areas in Osloområdet. *Institutt for skogskjøtsel, Norges Landbrukshøgskole, Ås*. 173s.
- Hartig, T., Book, A., Garvill, J., Olsson, T. & T. Garling. 1996. Environmental influences on psychological restoration. *Scandinavian Journal of Psychology* 37: 378–393.
- Henwood, K. & N. Pidgeon. 2001. Talk about woods and trees: treat of urbanisation, stability and biodiversity. *Journal of Environmental Psychology* 21: 125–147.
- Hughes, M. & A. Morrison-Saunders. 2003. Visitor attitudes toward a modified natural attraction. *Society and Natural Resources* 16: 191–203.
- Hörnsten, L. & P. Fredman. 2000. On the distance to recreational forests in Sweden. *Landscape and Urban Planning* 51: 1–10.
- Kalof, L. & T. Satterfield. 2005. *Environmental Values*. Earthscan. London. Sterling, VA. 334s.
- Kaplan, R. & S. Kaplan. 1989. *The Experience of Nature*. Cambridge University Press, Cambridge. 340s.
- Kaplan, R., Kaplan, S. & R. L. Ryan. 1998. *With people in mind. Design and management of everyday nature*. Island Press. 225s.
- Karjalainen, E. 2006. The visual preferences for forest regeneration and field afforestation from four case studies in Finland. Ph.D. Thesis, Finnish Forest Research Institute, University of Helsinki, Finland.
- Konijnendijk, C. C. 1999. Urban forestry in Europe: a comparative study of concepts, policies and planning for forest conservation, management and development in and around major European cities. Ph.D. Thesis, University of Joensuu, Finland.
- Laumann, K., Garling, T. & K. M. Stormark. 2003. Selective attention and heart rate responses to natural and urban environments. *Journal of Environmental Psychology* 23: 125–134.
- Lockwood, M. 1999. Human valuing nature: synthesising insights from philosophy, psychology and economics. *Environmental Values* 8: 381–401.
- Macnaghten, P. & J. Urry. 1998. *Contested natures*. Sage Publications, London. 307s.
- Mather, A. S. 2001. Forest consumption: postproductivism, postmaterialism and postindustrial forest. *Environment and Planning C: Government and Policy* 19: 249–268.
- O'Brien, E. A. 2003. Human values and their role in the development of forestry policy in Britain. *Forestry* 76: 3–17.
- O'Brien, E. A. 2004. A sort of magical place: people's experiences of woodlands in northwest and southeast England. *Forestry Commission, Forest Research, Farnham*. 64s.
- Odden, A. 2008. Hva skjer med norsk friluftsliv? En studie av utviklingstrekk i norsk friluftsliv 1970–2004. Ph.D. Thesis, Høgskolen i Telemark, Bø.
- O'Neill, J. 2001. Representing people, representing nature, representing world. *Environment and Planning C: Government and Policy* 19: 483–500.
- Patterson, M. E. & D. R. Williams. 1998. Paradigms and Problems: The Practice of Social Science in Natural Resource Management. *Society and Natural Resources* 11: 279–295.
- Patterson, M. E., Watson, A. E., Williams, D. R. & J. R. Roggenbuck. 1998. An hermeneutic approach to studying the nature of wilderness experiences. *Journal of Leisure Research* 30: 423–452.
- Ryen, A. 2002. *Det kvalitative intervjuet*. Fagbokforlaget, Bergen. 317s.
- Sack, R. D. 1992. *Place, modernity, and the consumer's world*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press. 256s.
- Silverman, D. 2006. *Interpreting Qualitative Data*. SAGE Publication, Los Angeles. 428s.

- St. meld. nr. 23 (2001–2002). Bedre miljø i byer og tettsteder. Miljøverndepartementet.
- Thorén, A. K., Guttu, J. & J. Pløger. 1997. Utearealer i boligområder: Bruk og betydning. En kunnskapsoversikt. Norsk institutt for by- og regionalplanlegging. Oslo. NIBR Notat 113: 1–85.
- Tyrväinen, L., Pauleit, S., Seeland, K. & Vries, S. 2005. Benefits and uses of urban forests and trees. In: Konijnendijk, C.C., Nilsson, K., Randrup, T.B. & Schipperijn, J. (Eds.), *Urban Forests and Trees*, Springer-Verlag, Berlin, Heidelberg, s. 81–114.
- Ulrich, R. S. 1986. Human responses to vegetation and landscapes. *Landscape and Urban Planning* 13: 29–44.
- Vorkinn, M. 1999. Er friluftsliv i ferd med å endres. DN-notat 1999/6.
- Xu, Z. & D. N. Bengtson. 1997. Trends in national forest values among forestry professionals, environmentalist and the news media, 1982–1993. *Society and Natural Resources* 10: 43–59.
- Aasetre, J. 1992. Friluftsliv og skogbruk: en litteraturstudie. NINA-Utredninger 34. Lillehammer: Norsk institutt for naturforskning. 52 s.
- Aasetre, J. & V. Gundersen. 2007. Verdibegrepet og forvaltning av friluftslivet i urbane skoger. *Tidsskriftet Utmark*. <http://www.utmark.org>.

Forfatterinstruks for Forskning fra Skog og landskap

- Manus skrives i Word 12 punkt skrift med 1 ½ linjeavstand, ren tekst; uten bruk av stiltyper i word.
 - » Forord
 - » Sammendrag
 - » Innledning
 - » Materiale og metode
 - » Resultat
 - » Konklusjon/diskusjon
 - » Litteratur
- Titler skal identifiseres ved hjelp av nummerering; 1., 1.1., 1.2., 2., 2.1., osv.
- Avsnitt markeres med dobbel linjeavstand.
- Latinske navn skal skrives i kursiv.
- Som desimalskille i tall skal det brukes komma på norsk og punktum på engelsk.
- Alle tabeller og talloppsett som skrives i Word, skal være med tabellfunksjonen (ikke bruk tabulator), og plasseres i teksten der det skal stå.
- Alle tabeller, figurer og bilder som er laget i andre programmer enn Word, skal vedlegges i sitt originale filformat. Velg gode størrelser i fontene så figurene beholder sin lesbarhet når de skaleres/nedfotograferes.
- Merk i manuset hvor tabeller/bilder/figurer i annet format enn Word skal inn. Skriv også inn tabell/bilde/figuratekst her.
- Strektykkelsen i figurer og grafer må ikke være mindre enn 0,11 mm, det vil si $\frac{3}{4}$ punkt.
- Tenk lesbarhet i grafer. Farger ser fint ut på skjermen, men er vanskelig lesbart i svart/hvit gjengivelse.
- Redaktøren tar standpunkt til om manuskriptet er kvalifisert for utgivelse i serien.

NORSK INSTITUTT FOR
SKOG OG LANDSKAP

adr.: Pb 115
NO-1431 Ås

tlf.: +47 64 94 80 00
faks: +47 64 94 80 01

nett: www.skogoglandskap.no

REGIONKONTOR
NORD-NORGE

adr.: Skogbrukets hus
NO-9325 Bardufoss

REGIONKONTOR
MIDT-NORGE

adr.: Statens hus
NO-7734 Steinkjer

REGIONKONTOR
VEST-NORGE

adr.: Fanaflaten 4
NO-5244 Fana

NORSK
GENRESSURSENTER

adr.: Pb 115
NO-1431 Ås

